

MUDROSNA KNJIŽEVNOST DREVNOG BLISKOG ISTOKA

Marko Višić

In the study called „The Wisdom Literature of the Ancient Near East“ which was written from the literary-theoretical and philosophical point of view, the author presents deep and unsurpassed life wisdom of peoples of the Ancient Near East, Sumerians, Acadians, Babylonians, Assyrians, Hebrew and Egyptians, saved in their literary works. Considering the topics conditioned by life circumstances, the author made the following division of these works: a) didactic poetry, including laments, prophecies, lessons and counsels, words of wisdom and proverbs; b) contemplative or reflective poetry and c) pessimistic or introspective poetry discussing the way and purpose of human's coming into this world, and life on Earth itself; about sin and impurity, about human and divine measures of justice and righteousness, about hope and hopelessness.

1. Didaktično pjesništvo

U lirsku poeziju koja ima za predmet kako opjevanje ličnih čuvstava i doživljaja tako i iskazivanje osobnih pogleda i misli o životu pojedinca i cijele zajednice, opravdano se ubraja i *mudrosna književnost* drevnih Egipćana, Sumerana i Vavilonjana. Ova vrsta književnosti dijeli se, kao što je u uvodnom dijelu istaknuto, na didaktično i kontemplativno, odnosno refleksivno, te na introspektivno ili pesimističko pjesništvo.

Nužno je istaći da je mudrosna književnost drevnog Bliskog istoka prožeta inicijacijskom, odnosno religijskom mišlju kojoj je svrha mudrost, jer samo ona vodi sjedinjenju s kosmičkom sviješću. Budući da je didaktično, kao i kontemplativno pjesništvo, bilo namijenjeno širim slojevima, ono je, za razliku od strogo inicijacijske književnosti koja se odlikuje dubokom simbolikom – što je slučaj s *Knjigom mrtvih* i egipatskim religijsko-filosofijskim epom *Čovjek umoran od života razgovara sa svojom dušom* – izloženo na jasan i slikovit način.

Recimo i to da je didaktična književnost drevnih Sumerana, Vavilonjana i Egipćana – koju tvore tužaljke i proročanstva, pouke i savjeti, mudre izreke i poslovice, te prenja ili nadmetanja – vršila snažan uticaj na hetitsku, feničku i drevnu hebrejsku književnost. Posljednja se posebno odlikovala mudrosnom književnošću koju u Starom zavjetu sačinjavaju: *Knjiga mudrosti*, *Mudre izreke*, *Knjiga Sirahova*, *Jov*, *Propovjednik*, kojim se dodaje i *Pjesma nad pjesmama* u kojoj se na metaforičan, alegorijski način opjeva ljubav između Duha Svetoga i ljudske duše.

Od *tužaljki* koje opjevaju patnje i stradanja pojedinca i cijelog društva donosimo *Opomenu jednog egipatskog mudraca*.

Kakva su sve zla snašla Egipat u vrijeme *Prvog međustanja* (2300–2100) kada je zemljom vladala anarhija i kaos, neka nam kaže mudrac Ipu-ur, tvorac gornje tužaljke:

Gledaj, siromasi su u našoj zemlji postali bogataši.

Vlasnik je sad postao onaj koji nema ništa.

Gledaj, slugе su sada oni koji su naređivali posluzi,

Onaj koji je prije bio glasnik sada šalje druge.

Gledaj, onaj ko nije imao kriške hljeba, sada ima ambar;

Skladište mu je krcato tuđim dobrima.

*Gledaj, plemenite gospođe hodaju gladne,
Ono što se prije njima spremalo, sad izjedaju kraljevi
ljudi¹.*

Dok tužaljke govore o stvarnom zlu, dotle nam *proročanstva* ispjevana u obliku tužaljki, odnosno tužbalica, kao što je *Nefer-rehuovo proročanstvo*, nadahnuto govore o nevoljama koje će snaći čitavu zemlju Egipat²:

*Ovo je zemlja tako pusta da nikome nije stalo do nje;
Niko o njoj ne zbori, niko za njom ne plače.
Kakva je ovo zemlja? Sunce je prekrila tama.
Ono ne sija, narod ne vidi ništa.
Niko ne može živjet' kad oblaci prekriju (Sunce).
Svako je slijep kad njega nema.
Rijeke u Egiptu su presušile, voda se pješice prelazi,
Ljudima za lađe nedostaje vode da njima plove.
Riječni tok postade sprud. Sprud se ispriječio toku....
Južni Vjetar sa Sjevernim Vjetrom se bori..*

*U ovoj zemlji sve je zbrkano,
I niko ne zna što će se na kraju zbiti (s onim)
Što je skriveno od jezika, pogleda i uha.
Zemlja je nijema, tišina **pritiska** sve.
Pokazujem ti zemlju u tuzi i nevolji.
Zbilo se ono što dosad se nije zbililo.*

¹ Citirano prema S. L. Wolley, *Počeci civilizacije*, str. 569.

² Ako se uzme u obzir živ opis užasa što su ga izazivale narodne bune i pre-vrati, konstatovati nam je da je *Nefer-rehu*-ovo proročanstvo nastalo u vrijeme *Prvoga međustanja* kada je uistinu dolazilo do čestih prevrata koji su izazivali haos, a ne u vrijeme Četvrte dinastije (2613–2494) kamo je navedeno proročanstvo smješteno.

*Ljudi će pograbiti oružje za borbu,
I zemlja će biti u rasulu.
Muškarci će kovati strijele od metala,
Proseći nasušni hljeb, smešeći se
kiselim smijehom.
Nikoga nema ko bi za mrtvima plakao...³*

Poslije ovoga tmurnog proročanstva, što ga mudrac Nefer-rehu razlaže nadugo i široko, čujmo kudikamo svijetliji *Esarhaddon-ov proročki san* u kome se tome asirskom kralju (vladao od 680. do 669) prikazuje boginja Ištar kao njegova zaštitnica i pomoćnica:

*(I,5) Esarhaddone, kralju zemalja, ne boj se!
Taj vjetar što na te huči – samo ću jednu
riječ reć i njega ću stišat. Dušmani tvoji
(10) k'o mladi vepar u mjesecu Simanu, dat će
se u bijeg čim se primakneš. Ja sam velika
Belet⁴ – Ja sam boginja Ištar iz Arbele,
Ona što (15) tvoje dušmane satra kad tebi priđoše oni.
Kuju zapovjest izdah na koju se ne osloni ti?
Ja Ištar iz Arbele! (20) Čekat ću u zasjedi
dušmane tvoje, tebi ću predati njih.
Ja Ištar iz Arbele ispred tebe i iza tebe ću ić.
(25) Ne boj se! Ti što se oduzimaš (na rijek):
„Jedino vičući Jao mog'o bih ustat' il' sjest'.“
(Ovo je proroštvo) žene Ištar-la tašiat (30)
iz Arbele.
O kralju Asirije, ne boj se! Dušmana Asirije kralja
ja ću na pogubljenje poslat.*

³ Cf. Pritchard, *Anthology* I, p. 252–257. (Preveo s engleskog Marko Višić).

⁴ Tačnije Belit, *Kraljica*. Bêlit-ilî, je kao što je ranije rečeno, asirsko-vav-ilonski naziv sumerske Majke bogova Dingir-mah.

(Redovi I,34–40 i II,1–8 jako oštećeni.)

(Ovo je proroštvo) žene Sin-kiša-amur iz Arbele.

(II) *Ja se radujem Esarhaddonu, mojemu kralju; Arbelo, raduj se! (Ovo je proroštvo) žene Rimute-allate iz grada Darahuya (15) u planini što je.*

(16) *Esarhaddone, ne boj se! Ja bog Bel, govorim tebi. (20) Ja tvoga srca nutrinu motrim, k'o što bi ti tvoje majke koja te na svijet donese. Šezdeset velikih Bogova uz mene stoji i tebe štiti. Bog Sin ti je zdesna, bog Šamaš slijeva. (25) Šezdeset velikih Bogova okolo tebe stoje, za borbu spremni. Ljudskim stvorenjim 'ne vjeruj! Svoj pogled upravi meni, pogledaj mene! (30) Ja sam Ištar iz Arbele, ja naklonost boga Ašura⁵ za te pridobih. Kad nejak bijaše ti, ja tebe **odabrah**. Ne boj se! Veličaj mene! Ima li dušmana i jednog Koji te svlada, jer ja po strani ostah? Oni koji su dolje, (uskoro) bit će gore. Ja sam bog Nabu⁶, bog pera. Veličaj mene!*
(40) *(Ovo je proroštvo) žene imenom Baia iz Arbele.*

(Određen broj redova je oštećen ili potpuno uništen.)

⁵ *Ašur* je glavno božanstvo drevne Asirije na koga su, pošto je Asirija u prvom mileniju prije Hrista postala glavna sila na Bliskom istoku, prešli atributi Marduka, vrhovnoga boga Vavilonije.

⁶ *Nabu*, planetarno božanstvo drevnih Sumerana, simbol omudrenih kosmičkih sila. Štovan u drevnom Sumeru, Vaviloniji i Asiriji.

(III,15) *Ja sam Ištar iz Arbele, o Esarhaddone, kralju Asirije. Tebi ću u gradovima Ašuru, Ninivi, Kalahu i Arbeli mnoge dane i bezbroj godina podariti. Ja sam velika dadilja (koja pomogoh rođenju tvom).*
(25) *Ona što j' došla tebe, što tvoju vlast pod širokim nebom za mnoge dane, bezbrojne učvrsti godine; iz zlatne sobe na nebu tebe ću paziti. Ja ću upaliti svijeću od elmešu-stijene za Esarhaddona, Asirije kralja.*
(35) *Na njegov ću paziti kao na svoju vlastitu krunu. Ne boj se, o kralju! Jer s tobom (u proročkom snu) zborih,*
(40) *tebe neću napustiti ja. (IV,1) Jer te pomogoh, neću dopustiti da sramotu pretrpiš ti. Pomoć pružiti ću tebi da rijekom sigurno kročiš.*
(5) *O Esarhaddone, zakonski baštiniče, sine boginje Nin-lil. Ja sam...za tebe. Vlastitim rukama mojim tvoje ću dušmane (10) satrti.*

(Redovi 11–12 nejasni.)

O Esarhaddone, tebi ću u gradu Ašuru duge dane, bezbroj godina podariti. O Esarhaddone, u Arbeli tvoj sam Bog zaštitnik. O Esarhaddone, zakonski baštiniče, sine boginje Nin-lil, na (tebe) mislim ja. [Tebe] duboko volim. (Redovi 26–39 nejasni).
(Redovi V–1–3 nejasni). *Pred njim ću isječ' one što zборе....kletve. (Redovi 8 i 9, nejasni.)*

(10) *(Ovo je proroštvo) žene Ištar-bel-dayani....kralja.*

(12) *Ja, Gospa od Arbele, kraljevoj majci (zborim): „Jer ti se na me tužiše riječim 'Onog' što j' desno i onog' što j' lijevo, ti u svoje okrilje primi, a gdje*

*je rođeni potomak moj? Ti dade da on okolo
po pustoj zemlji hita!''“
O kralju, sada se ne boj! Tvoje je kraljevstvo!
Tvoja je moć! (24–25) (Ovo je proroštvo) žene
Belit-abiša iz Arbele.*

*(26) Nazdravljajte Esarhaddonu, kralju Asirije!
Ištar iz Arbele iziđe na pustu zemlju. Njenome sinu
(**kralju**) nazdravljajte! Ti ćeš poslati u grad...*

(Redovi 31–35 i VI, 1–4 uništeni ili jako oštećeni.)

*(VI,4) [...s kojim Ištar] iz Arbele njegovu snabdjeva
vojsku. Zašto ne postupi po ranijem proroštvu što
dade ga tebi. Sad postupi po proroštvu ovom.
Veličaj mene! Kad dan **smiraju ide**, nek bakljama krenu
nasprama (meni). Veličaj me! (20) Naredbu dat ću da **puk**
iz mojega otiđe dvora. Ti ćeš najbolju hranu jesti
i najbolju vodu piti. Ti ćeš u svojem dvoru živjeti
dobro.
Tvoj sin i unuk tvoj vladat će u okrilju Ninurte
Boga.
(30) (Ovo je proroštvo) čovjeka La-dagal-ili iz
Arbele⁷.*

U sličnom tonu napisan je i *Asurbanipalov proročki san* u kome se boginja Ištar asirskom kralju Asurbanipalu pokazuje naklonom:

*(V 46) Boginja Ištar moje bolne uzdahe ću
i zbori „Ne boj se!“ i pouzdanje ulije meni
(zboreć’) „Jer u znak molitve podignu ruke,*

⁷ Cf. Pritchard, *Anthology* II, p. 168–170. (Preveo s engleskog Marko Višić).

*a oči ti ispune suze, ja se smilovah tebi. “
U vrijeme noći kad pred nju stah, (50) šabru-vrač
leže i zaspi. U snu se trgnu i Boginja Išter
htjede da noćno providenje vidi. O njemu ovo
mi reče: „Boginja Ištar što u Arbeli živi
unutra uđe. S desne joj i lijeve strane tobolac
obješen bi. U svojoj ruci imашe luk, (55) a oštar
mač bi isukan za boj. Ti pred njom bješe, a ona
ti k'o rođena majka zbori. Ištar pristupi
tebi, a ona što je poštovanija od bogova svih,
ovome naputi tebe: 'S napadom ne žuri; (jer)
gdje god smjeraš poč', s tobom sam spremna
ić'. Na to joj reče ti: 'Gdje god da pođeš
s tobom ću ić, o Boginjo nad Boginjama!'
Ona ti na to slijedeću zapovjest kaza: 'Bit
ćeš tamo gdje treba da budeš. (65) Blaguj, vino
ispijaj, veselje pravi, moje božanstvo poštuju,
a ja ću ići da svršim ono što će pomoći da
ti se srcu ispuni želja. Lice ti blijedo bit
neće, nit će ti noge klicat i nećeš u jeku
borbe brisati (hladan) znoj'. Ona te uvi u tvoji
ljupki ogrtač, štiteći tvoje čitavo tijelo. Lice
joj kao oganj zasja. Zatim [se uputi na strašan
put] da tvoje dušmane satire, (75) na Teummana,
Elama kralja, na koga bijaše ljuta⁸. “*

Dok tužaljke i proročanstva ukazuju na stanje koje prouzrokuje bezakonje i nered, dotle je *poukama* i *savjetima* svrha da preduprijede, spriječe takvo stanje u ime čega i spadaju u strogo mudrosnu književnost kojoj je krajnji cilj da iskustvo starijih naraštaja prenese budućim pokoljenjima na pouku i savjet kako da se ophode prema društvu i svijetu bogova.

⁸ Cf. Pritchard, *Anthology* II, p. 170–171. (Preveo s engleskog Marko Višić).

Od pouka i savjeta *drevnog Egipta* donosimo *Pouku nadstojnika Ptah-hotepa* i *Pouku za Amen-em-opeta*.

Pouka Ptah-hotepa, nadstojnika faraona Izezija iz Pete dinastije, nastala oko 2450. godine, nastoji mladoga čovjeka, konkretno sina nadstojnika Ptah-hotepa uputiti u svakidašnji život; da mu pokaže što mu je u životu činiti, a što izbjegavati; kako mu se ophoditi prema svim slojevima društva i bogu da bi u životu bio uspješan:

....*Potom svojem sinu kaza:*

Neka ti se srce ne nadima poradi znanja,

Ne budi samouvjeren, zato što si učen.

Savjetuj se s neukim, kao i s učenicima.

Ne mogu se doseći granice iskustva.

*I nema čovjeka koji je (sasvim) ovladao
svojom vještinom.*

*Ugodan razgovor je skrovitiji od smaragda,
ali na njega možeš naići i kod robinje uz
mlinski kamen....*

Ako si predradnik (85) *koji upravlja poslovima
mnoštva traži za sebe probitačan udio,
čuvajući se nepravednih postupaka.*

Pravda je uzvišena i po sebi je vječna,

Ko se nje drži vrijeme života će provesti u miru,

Ko pak krši njezine postulate, toga čeka kazna.

Čist je put pred onim ko ništa ne zna.

Vršenje nepravednih djela nikad se dobro ne svrši.

Zabluda je da dobitak čini čovjeka bogatim (95),

Ali je moć pravde ono što traje...

Ako si jedan od onih što sjeda (120) *za stolom
moćnijeg od tebe⁹, uzmi ono što nudi*

⁹ Usp. ***Biblija, Izreke*** 23. 1–3:

Kad sjedneš blagovati

s moćnikom,

dobro pazi što je pred tobom;

i pred sebe stavi! Gledaj u ono što je pred tobom i nemoj zuriti u njega, jer takav stav ozlovoljava njegov Ka (=dušu).

Obori pogled sve dok ti se on ne obrati, I govori (samo) kad se on tebi obrati.

(130) Smij se kad se on smije, i to će biti milo njegovu srcu i što god budeš radio, to će se dopasti njegovu srcu.

Niko ne zna što je čovjeku u duši.

*Kad pak moćnik blaguje njegove su želje u skladu sa zahtjevom njegova Ka (**duše**).*

On će dati onome ko mu se dopada.

*(140) Moćnik **daje čovjeku na koga može uticati**, (ali) je Ka onaj ko ga drži podalje.*

*Blagovanje hljeba u skladu je s božjom promisli – samo se lud može **protiviti** tome.*

***Ako si čovjek od prijateljstva** koga moćnik šalje drugom, budi pouzdan kad te pošalje¹⁰.*

Prenesi poruku kako ti je rečeno.

(150) Ne budi odbojan prema onome što ti se kaže, (i) čuvaj se zaborava. Drži se stožera istine i ne prekoračuj ga.....

*Bori se protiv uvriježenosti lošeg izražavanja, (tako) čineći da moćnik **postane neprijateljski raspoložen prema drugome zbog ružnog govora.***

(160) Moćnik-siromah, toga se gnuša Ka...

(175) Ako si siromah u službi odličnika, onoga

¹⁰ Usp. *Biblija, Izreke* 25.13:

Vjerman je glasnik onome tko ga šalje

kao ledena studen u doba žetve:

on krijepi dušu svoga gospodara.

ko dobro stoji s bogom, nemoj se interesovati za njegov raniji nizak položaj. Ne nadimaj se zbog onoga što je bio ranije. Iskaži mu poštovanje u skladu s onim što je stekao – bogatstvo ne dolazi od sebe....

Boj se onoga ko prekoračuje (zakon).

Bog čini čovjeka kreposnim, (185) on ga čuva i kad spava...

*Ako si za nešto zamoljen, (265) blago saslušaj onoga ko te moli. Ne odbij ga prije no što se predstavi ili pak prije no što kaže zašto je došao. Molitelj više voli da se pokloni pažnja onome što govori nego da se ispuni ono što traži. Tome se raduje više no ma ko drugi ko se za nešto moli, (čak) više od onog ko zna da će postići ono za što se došao moliti. Za onoga ko se ponižavajuće odnosi prema molitelju narod kaže: „Što mu to treba?“ (275) Ne mora sve ispuniti za što ga mole, ali je pažljivo slušanje melem za dušu. ***Ako želiš sklopiti prijateljstvo s kućom s kojom si u odnosu kao gazda, brat ili prijatelj, gdje god da makneš čuvaj se da ti se ne primakne žena***¹¹. *Ne svrši se dobro s kućom u kojoj se to desi....**

¹¹ Usp. ***Biblija, Izreke*** 6.29:

*Tako biva onomu tko ide k ženi
svoga bližnjega....*

*6.24: da te čuvaju od zle žene,
od laskava jezika tuđinke.*

*7.5: da te čuva od žene preljubnice,
od tuđinke koja laskavo govori.*

*Na hiljade se tako **može upropastiti**. (285)
Jednoga zaludi crvena haljina, jer gdje je
ona tu je i grimiz. Puka tričarija, slika sna –
poznanstvo s njom vodi u smrt¹²... Ne čini
to – toga se gnušaj – (295) i tako ćeš se
osloboditi bolesti duše za svagda. Ko umakne
žudnji za tim, svi će mu poslovi ići za rukom...
Ne budi gramziv kod razdiobe¹³. Ne budi
lakom, teži samo za svojim dijelom. Ne budi
pohlepan prema (vlastitom) rodu.*

Više se poštuje blag no strog.

*(320) Onaj je podao čovjek koji na **cjedilu
ostavlja** vlastiti rod.*

*Neznatna je stvar zbog koje čovjek može
postati pohlepan, što blaga čovjeka pretvara
u svadljiva.*

***Ako si dobro stojeći čovjek, zasnuj porodicu,**
I ljubi svoju ženu kako dolikuje¹⁴.*

Zadovolji njezinu želju; ogrni joj leđa.

*Pomast sljeduje njezinu tijelu. Uveseljavaj
njezino srce dok budeš živ. (330) Žena je*

¹² Usp. **Biblija, Izreke** 7.27:

*U Podzemlje vode putovi kroz njenu
kuću,
dolje u odaje smrti.*

¹³ Usp. **Biblija, Izreke** 15.27:

*Ko se grabežu oda, razara svoj dom,
a ko mrzi mito, živjet će.*

¹⁴ Usp. **Biblija, Izreke** 31. 10–12:

*Tko će naći ženu vrsnu?
Više vrijedi ona nego biserje...*

*plodno polje svome gospodaru....*¹⁵

Ako si postao ugledan, prethodno budući neugledan; ako si postao bogat, a ranije bio siromah, (430) *Ako si postao upravitelj grada, ne budi škrt u pogledu svojega bogatstva koje ti je dospjelo u ruke kao dar Božji...*¹⁶

Mudar čovjek diže se jutrom rano da stiče,

*Ludak se diže rano da sebe onespokojava*¹⁷.

Premda je *Pouka nadstojnika Ptah-hotepa* veoma stara i kao takva služila kao uzor pisanju *Pouka* koje su kasnije nastale, ipak se *Pouka za Amen-em-opeta*, iz sedmog ili šestog stoljeća prije Hrista, smatra značajnijom, u prvom redu zato što se smatra da je bila izvor *Mudrim izrekama Starog Zavjeta*, kakav se zaključak podaje iz uporednih mjesta.

Pouka za Amen-em-opeta prožeta je moralističkim stavom i pozivanjem na red nad kojim bdije božanstvo s kojim se nijedan smrtnik ne može mjeriti:

¹⁵ Usp. ***Biblija, Izreke*** 12.4:

*Kreposna je žena vijenac mužu
svojemu,
a sramotna mu je kao gnjilež
u kostima.*

¹⁶ Usp. ***Biblija, Propovjednik*** 6.2:

*Nekomu Bog udijeli bogatstvo i
blago i počasti...*

¹⁷ Cf. Pritchard, *Anthology* I, p. 234–237. (Preveo s engleskog Marko Višić).

Glava prva

- Prikloni uho svoje, čuj riječi moje,*
10 *Upravi srce svoje da shvatiš njih.*
Dobro je da ih pohraniš u dušu svoju,
*Zlo je za onog ko za njih neće da čuje*¹⁸.
Neka počivaju u dubini nutrine tvoje,
Da budu ključ u srcu tvom.
15 *U vrijeme kada bujica riječi poteče,*
*Da budu sidro jeziku tvom*¹⁹.
Ako korisno trošiš vrijeme dok su u srcu tvom,
Uspjeh će osigurati tebi;
IV,1 *Moje će ti riječi biti riznica života,*
I ti ćeš dok budeš živ napredovat.

Glava druga

- Ne pljačkaj potlačenog*²⁰,
5 *I ne ugnjetavaj slabog.*

¹⁸ Usp. **Biblija, Izreke**, 22. 17-18a:

Riječi mudraca:
Prigni uho svoje i čuj riječi moje
i upravi svoje srce mojemu znanju,
jer milina je ako ih čuvaš u nutрини
svojoj.

¹⁹ Usp. **Biblija, Izreke**, 22. 18-19:

i kad ti budu sve spremne na
usnama tvojim.
Da bi uzdanje tvoje bilo u Jahvi,
upućujem danas i tebe.

²⁰ Usp. **Biblija, Izreke**, 22.22:

Nemoj pljačkati siromaha zato što
je siromah,
i ne gazi ubogoga na sudu.

- Ne pružaj ruku na stara,
Ne **zanosi** se govorom **starijih**.
Ne idi za opasnim nalogom,
I ne ljubi onoga ko ga donosi.*
- 10 *Ne tuži se na onoga koga napadneš,
I ne odgovaraj mu u svoje ime.
Ko čini zlo toga (zacijelo) napušta obala rijeke.
I njezine ga **naplavne vode** odnose.
Sjeverac se spušta da dovrši njegov čas;*
- 15 *On je predan oluji;
Gromovi gruvaju, krokodili škljocaju.
Ti Plahi, kako si (sad)?
On više i glas se njegov do neba (čuje).
Mjeseče²¹, daj da zlo (ga) njegovo snađe!
Zato (lađu) usmjeri tako da spasim slabog,*
- IV,1 *Jer mi nećemo raditi kao on –
Podigni njega, ruku mu daj;
Predaj ga u Božje ruke;*
- 5 *Svojim ga hljebom nahrani²²,
Nek bude sit i **postiden**,
Božjem se srcu mili.
Kad se prije govora razmisli....*

²¹ Misli se na boga Thotha koji u svojoj lađi, to jest u mladom mjesecu plovi nebesima.

²² Usp. **Biblija, Izreke**, 25, 21–22:

*Ako je gladan neprijatelj tvoj,
nahrani ga kruhom,
i ako je žedan, napoj ga vodom.
Jer mu zgrčeš ugljenvlje na glavu,
i Jahve će ti platiti.*

Glava četvrta

- V,1 Čovjek koji omrzne hram,
Nalik je stablu što raste u pustinji²³,
U tren izgubi lišće,
I završava u radionici brodova;
5 Daleko od svoga mjesta pliva,
I plam je njegov pogrebni pokrov.
Istinski ponizan čovjek je suzdržan,
Nalik je stablu što raste u vrtu,
Ono cvijeta i daje dvostruki plod;
10 Ono stoji pred svojim gospodarom.
Sladak je njegov plod; njegov je ugodan
hlad; ono u vrtu dočekuje svoj kraj...

Glava šesta

- Ne uklanjaj međaš sa oranice,
I ne pomjeraj konopac za premjeravanje;
Ne budi lakom za pedljom zemlje,
VII,15 Ne diraj u među na zemlji udovičinoj...²⁴

²³ Usp. **Biblija, Psalam**, 1.3; **Jeremija** 17. 5–8:

*Proklet čovjek koji se uzdaje
u čovjeka....
Jer on je kao drač u pustinji:
ne osjeća kad je sreća na domaku,
tavori dane u usahloj pustinji...*

²⁴ Usp. **Biblija, Izreke** 22.28:

*Ne pomiči prastare međe,
koju su postavili oci tvoji.
23.10: Ne pomiči prastare međe
i ne prodiri u polje siročadi.*

- Ne pomiči međe na polju,*
VIII,10 *Da te ne bi užas snašao.*
Bogu je mila nakana Gospodara
Koji postavlja međe na oranici...²⁵
17 *Ori polje da ti donese ljetinu,*
Da možeš jesti hljeba sa vlastitog gumna.
Bolji je dio što ti ga Bog da,
Nego hiljadu nepošteno stečenih.
Takvi ne provode dane (u) žitici ili ostavi:
XX, I *Takvi ne prave zalihe u pivu;*
Njihovo vrijeme života u riznici, trenutak traje;
U svanuće njih nema na svijetlu.
Bolje je siromaštvo u ruci Božjoj,
Nego bogatstvo u riznici.²⁶
Bolji je hljeb i srce zadovoljno,
Nego bogatstvo sa čemerom.

Glava sedma

- Neka ti srce ne teži za bogatstvom,*
10 *Jer za to znaju Usud i Sudbina²⁷.*
Neka ti srce ne teži za vanjštinom,
Jer svaki čovjek ima svoj sudnji dan.
Ne teži za prekomjernim,
15 *Kad imaš koliko ti je potrebno.*
Ako si bogatstvo stekao s pljačkom,

²⁵ Usp. **Biblija, Izreke**, 23.11.

²⁶ Usp. **Biblija, Izreke**, 15. 16–17:

Bolje je malo sa strahom

Gospodnjim

nego veliko blago i s njime nemir.

²⁷ *Usud i Sudbina* predstavljeni božanstvima Renenut i Šai.

- Neće s tobom ostati ni jednu noć;
U svanuće ga nema u tvojoj kući:
Vidiš mjesto gdje je bilo, a njega nema.
Zemlja otvori usta.....da ga proguta,*
- X,1 *I da pod zemlju siđe.
(Ili) ono samo načini rupu,
I potone u riznici.
Ili sebi načini krila kao guska
I odleti u nebo²⁸.
Ne raduj se bogatstvu (stečenu) pljačkom,
Niti se tuži na siromaštvo.
Ako strijelac ode suviše naprijed,
Tada ga napušta njegov vod.*
- 10 *Lađa pohlepnog ostaje u glibu,
A lađa skromnog dobija povoljan vjetar.
Moli se Atonu, kad uzlazi na nebo,
Zboreć': „Daj mi sreću i zdravlje.“
On će ti osigurati što ti je u životu potrebno.
I živjet ćeš bez straha...*

Glava deveta

*Ne družu se sa plahim,
I ne razgovaraj s njim²⁹!*

²⁸ Usp. **Biblija, Izreke**, 23. 4–5:

*Ne trudi se stjecati bogatstvo;
okani se takve namisli;
usmjeriš li oči prema njemu,
njega već nema,
jer načini sebi krila kao orao
i odleti u nebo.*

²⁹ Usp. **Biblija, Izreke**, 22.24:

*Ne družu se sa srditim
i ne idi s čovjekom jedljivim.*

- XI,15 *Starijem ne prigovaraj,
I ne psuj.
Ne izazivaj ga da te svojim govorom ne svlada,
I (odveć) slobodno ne odgovaraj.
Odgovaraj (samo) čovjeku tvoje dobi,
I ne nagli s odgovorom.*
- XII,1 *Govor bolnog srca je brži,
No vjetar sa **rijeka**...
Ne povodi se za takvim,
Da te ne bi snašao užas.*

Glava deseta

- XIII,10 *Ne pozdravljaj srdita (protivnika) u srdžbi svojoj,
I (time) ne ranjavaj srce svoje.
Ne reci mu himbeno: „U zdravlju bio“,
Kad užas plamti u nutrini tvojoj.*
- 15 *Ne govori himbeno s ljudima –
Toga se Bog gnuša³⁰.
Ne razdvajaj srce od jezika tvog,
Da bi ti poslovi cvjetali.
Budi iskren pred narodom,*
- XIV,1 *Jer je on u rukama Božjim.
Bog mrzi onoga ko lažno govori;
Njegovo veliko gnušanje šteti duši.*

Glava jedanaesta

- 5 *Ne budi pohlepan za imovinom siromaha,
I ne žudi za njegovim hljebom.
Imovina siromaha, (je) kost u grlu,*

³⁰ Usp. **Biblija, Izreke**, 12.22:

*Mrske su Jahvi usne lažljive,
a mili su mu koji zборе istinu.*

Od nje ćeš povratiti iz želuca.

Ako je stekao lažno se zaklinjući,

XIV,10. *Srce mu je nutrina izopačila...³¹*

XIV,17 *Veliki zalogaj hljeba gutaš i povraćaš,*

I nemaš svoga blaga...³²

Glava trinaesta

XV,20 *Ne zbunjuj ljude pišući na papirusu –*

Toga se Bog gnuša.

XVI,1 *Ne svjedoči lažno³³,*

I ne podrži nikoga lažno.

Ne jamči za onoga ko ništa nema,

Ne krivotvori vlastiti potpis.

5 *Ako potražuješ veliki dug od siromaha,*

Razdijeli ga na tri dijela,

Dva zaboravi, treći neka čeka.

Neka ti to bude načelo života;

Lijegat ćeš i spavati (dubokim) snom;

10 *To će ti jutrom biti kao dobra vijest.*

Bolje je pohvala pravednika,

Nego bogatstvo u riznici³⁴,

³¹ Usp. **Biblija, Izreke**, 23.6–7:

Ne jedi jela zavidnikova...

jer on je onakav kako u sebi misli...

³² Usp. **Biblija, Izreke**, 23.8:

Zalogaj koji si pojeo,

izbljuvat ćeš...

³³ Usp. **Biblija, Izreke**, 14.5:

Istinit svjedok ne laže,

a krivi svjedok širi laž.

³⁴ Usp. **Biblija, Izreke**, 16.8:

Bolje je malo s pravednošću

nego veliki dohoci s nepravdom.

*Bolje je hljeb i zadovoljno srce,
Nego bogatstvo sa tugom...*

Glava šesnaesta

Ne oslanjaj se na vagu i ne mjeri krivo³⁵.

Ne oštećuj dijelove mjere...

Iza vage sjedi majmun³⁶,

XVIII,1 *I njegovo je srce visak.*

Koji je Bog uzvišen kao Thoth,

On koji pronađe mjere da bi ih načinio?

On mjere koje nedostajahu nije učinio za sebe;

Jadom su ispunjene po volji Boga...³⁷

Glava osamnaesta

XIX,10 *Ne provodi noć u strahu od sutra.*

Kakav je u svanuće dan?

Ne zna se kakvo će biti sutra³⁸.

³⁵ Usp. **Biblija, Izreke**, 20.23:

*Mrski su Jahvi dvojaki utezi,
i kriva mjera ne valja.*

³⁶ Majmun sjedi iza vage na Ozirisovom zagrobnom sudu na kojemu bog mudrosti Thoth, kome je majmun posvećen, zapisuje težinu duše i pera, simbola boginje Ma'at. Ako ne pretegne pero, duša, onda umrli ne ide na Elizijaska polja već ga proždire čudovište imenom Amammat.

³⁷ Usp. **Biblija, Izreke**, 16.11:

*Mjere i težulje pripadaju Jahvi;
njegovo su djelo i svi utezi.*

³⁸ Usp. **Biblija, Izreke**, 27.1:

*Ne hvali se danom sutrašnjim,
jer ne znaš što danas može
donijeti.*

- Bog je (uvijek) uspješan,*
15 *A čovjek griješi;*
Jedno su riječi ljudske,
Drugo odluke Božje³⁹.
Ne kaži: „Ja nisam grešan⁴⁰,“
I ne traži svađu.
- 20 *Griješ pripada Bogu;*
On je zapečaćen njegovim prstenom.
On nema uspjeha u ruci Božjoj,
A pred njim nema grijeha.
- XX,1 *Ako bezumni težu za uspjehom,*
On mu u hipu vremena nanese štetu,
Budi odlučna srca, ojačaj svoju dušu.
Ne preplići jezikom vazda,
5 *Ako je čovjekov jezik veslo na barki,*
Svevišnji njegov je kormilar...

Glava dvadeseta

- Ne dovodi u zabludu čovjeka u sudnici,*
*Ne **odvraćaj** s pravog puta pravednog čovjeka.*
Ne obraćaj pažnju (samo) na čovjeka obučena
XXI,1 *u bijelo.*
I ne obaziri se na neurednog.
Ne primaj mito od moćnika.
I ne tlači u njegovo ime slabog.

³⁹ Usp. **Biblija, Izreke**, 19–21:

Mnogo je namisli u srcu čovječjem,
ali što Jahve naumi, to i bude.
Kod nas: Čovjek smuje, a bog odlučuje.

⁴⁰ Usp. **Biblija, Izreke**, 20.9:

Tko može reći: Očistih srce svoje,
oprah se od grijeha svoga?

5 *Pravednost je velika nagrada Božja,
On je daje kome on hoće...
Ne prikazuj krivo **prihod** u popisu,
I ne remeti namisli Božje...*

Glava dvadeset prva

XXII,1 *Ne reci: „Našao sam jačeg,
Jer mi čovjek u tvojem gradu nanese zlo.“
Ne reci: „Našao sam zaštitnika,
Jer mi nanese zlo onaj ko me mrzi.“*

5 *Ti uistinu ne znaš namjere Gospodnje,
Da ne bi sutra bio **posramljen**.
Prepusti se volji Gospodnjoj
I tvoja poniznost će ih poniziti...
Nek ti nutrina za svačim ne žudi,
I tako ti ništi ugled⁴¹.
Ne govori pred svjetinom,
I ne druži se s onim ko se odviše
udaljuje od razbora⁴².*

15 *Bolji je onaj čiji govor (ostaje) u njegovoj duši,
Nego onaj ko na sva usta nepravedno govori...*

⁴¹ Usp. **Biblija, Izreke**, 20.22:

*Nemoj govoriti: »Osvetit ću se za
zlo«;*

čekaj Jahvu, i on će te spasiti.

⁴² Usp. **Biblija, Izreke** 20.19:

*Ko okolo kleveće, otkriva tajne:
zato se ne miješaj s onim komu su
usne uvijek otvorene.*

*23.9: Pred bezumnikom nemoj govoriti,
jer prezire tvoje umne riječi.*

Glava dvadeset peta

*Ne smij se slijepcu i ne podruguj patuljku⁴³,
XXIV,10 I ne čini našao kljastom.*

*Ne izvrgavaj ruglu čovjeka koji je pod Božjom zaštitom,
I ne srđi se na njega ako pogriješi.*

*Jer čovjek je prah i slamka,
Bog je njegov stvoritelj⁴⁴.*

- 15 *On ruši i gradi svakoga dana.
Po volji svojoj on hiljade ljudi siromašnim čini,
On hiljade ljudi nadzirateljima čini,
Kad je u svojem času⁴⁵.
Kako je sretan onaj ko dospije na Zapad⁴⁶,
Kada je siguran u ruci Božjoj...*

⁴³ Usp. **Biblija, Izreke**, 17.5:

*Tko se ruga siromahu, podruguje se
Stvoritelju njegovu,
i tko se veseli nesreći, ne ostaje
bez kazne.*

⁴⁴ Usp. **Biblija, Psalam**, 103.14:

*Jer dobro zna kako smo sazdani,
spominje se da smo prašina.*

⁴⁵ Hoće reći kad djeluje kao demijurgos, tvorac.

⁴⁶ Premda je Zapad u egipatskom vjerovanju simbol smrti, on je u inicijacijskoj misli simbol novoga života koji će se iz starog (što se polaže na Zapadu, jer su drevni Egipćani groblja gradili sa zapadne strane naselja) razviti na Istoku. Po tome je put preporođenja umrlog u novi život - jer Egipćani ne poznaju smrt u našem smislu toga pojma - sličan zalasku sunca na Zapadu i njegovu izlasku na Istoku.

Tako je Amentet, Zapad, polazna tačka, predušlov za Duat, Zoru, Jutro, Svijetlo u kojemu se preporođen rada umrli.

Glava dvadeset osma

*Ne spoznaj udovicu ako je uhvatiš u polju,
XXVI,10 I ne **uzimaj za zlo** što ti odgovori...
Bogu je milije poštovanje siromašnog
Nego veličanje uzvišenog...⁴⁷*

Drevni su Mesopotamljani, što će reći Sumerani, Akadani i njihovi posljednici Vavilonjani i Asirani, suprotno starim Egipćanima koji bijahu skloni pisanju pouka i savjeta, bili skloniji pisanju *mudrih izreka i poslovice* u kojima su iznosili iskustvo svojih koliko u život toliko i u smrt zagledanih pređa.

Od mudrih izreka drevnih *Sumerana* koje su postale blago potonjih naroda drevne Mesopotamije navodimo slijedeće:

20. *Ne postupaj rđavo sa stvarima, da
ti [tu]ga ne obuzme srce.*

21. *Ne čini zlo, da te [ne] bi snašlo veliko [z]lo.*

27. *Ona zače bez obljube, ona se ugoji bez jela⁴⁸.*

28. *Obljuba čini da prsa doje⁴⁹.*

⁴⁷ Cf. Pritchard, *Anthology* I, p. 237–243. (Preveo s engleskog Marko VIŠIĆ).

⁴⁸ Izreka smjera na samozvane tumače ljudskih prilika. U *Starom Zavjetu* sličnu izreku susrećemo kod *Amos*-a 6.12:

*Jure li konji po litici,
ore li se more volovima,
da vi pretvarate pravdu u otrov,
a plod pravednosti u pelin?*

⁴⁹ Izreka izražava uzrok i posljedicu.

29. *Kad ja radim oni odnose (moju platu);
Kad ja pojačavam napor, ko će mi što dati*⁵⁰
34. *Imućnik je zadovoljan valjanošću svoje imovine,
siromah valjanošću svoje djece.*
37. *On je u svemu sretan, jer nosi (lijepu) odjeću*⁵¹.
38. *Hoćeš li udariti remenom vola dok ide?*
39. *Moja su koljena hitra, moje su noge neumorne,
ipak me bezumnik sustiže s tugom*⁵².
40. *Nisam li rasni konj?
Pa ipak sam upregnut s mazgom,
I moram vući kola natovarena trstikom*⁵³.
44. *Stanujem u kući od opeke i asfalta, pa ipak
blato... pada na mene*⁵⁴.

⁵⁰ Izreka izražava uzaludan rad.

⁵¹ Izreka ukazuje na sav značaj što su ga drevni Sumerani pridavali lijepom odijevanju.

⁵² Usp. **Biblija, Propovjednik**, 9.11:

*Osim toga vidjeh pod suncem: ne
dobivaju trku hitri, ni boj hrabri; ne
ma kruha za mudraca, ni bogatstva za
razumne, ni milosti za učene, jer vri-
jeme i kob sve ih dostiže.*

Ostaje da se zapitamo: prolaze li danas mudri, razumni i učeni, bar ovdje, bolje? Iskustvo kaže: ne!

⁵³ Izreka ukazuje na nepravilike čovjeka koji je dospio u loše društvo.

⁵⁴ Hoće reći da je kuća postala trošna.

50. *Život prekjučerašnjeg dana nalik je životu
ma kojeg dana*⁵⁵.
53. *Stane uz rijeku, voda se u tren usmrđi,
Stane u voćnjak, plodovi postanu gorki*⁵⁶.
55. *Ako mladica nije prava, neće dati
stablo ni sjeme.*
56. *Mlado će žito porasti? Odakle znamo?
Kasno će žito porasti? Odakle znamo?*
57. *On će uskoro umrijeti, (te kaže) „Hajde da
potrošim (što imam)!“
On će uskoro ozdravit, (te kaže) „Hajde da štedim”*⁵⁷!“
60. *Država čije naoružanje nije moćno, neće
otjerati neprijatelja sa gradske kapije.*
64. *Odeš i otmeš neprijatelju zemlju,
Dođe neprijatelj i otme tvoju zemlju*⁵⁸.

⁵⁵ Usp. **Biblija, Propovjednik**, 1. 9–10.

*Što je bilo, opet će biti, i što se činilo,
opet će se činiti, i nema ništa
novo pod suncem...*

⁵⁶ Izreka ukazuje na čovjeka koga nesreća posvuda prati, ili pak na čovjeka koji sobom svugdje donosi nesreću.

⁵⁷ Izreka ukazuje na neodlučnost, da li trošiti ili sticati.

⁵⁸ Izreka ukazuje na kolebanje kad je riječ o naoružanju zemlje i neprijateljstvu.

Sljedeće sumerske izreke i poslovice preuzimamo iz engleskog prevoda Edmunda I. Gordona.

1. *Naopako dijete – majka ga nikada ne bi rodila;
njegov lični Bog ne bi ga nikada stvorio!*
2. *Kad sam umakao biku,
Naletio sam na kravu⁵⁹!*
4. *Za života bio mu je prijatelj,
Kad umre, posta mu najveći neprijatelj.*
6. *U otvorena usta, sav ću uletjeti!*
7. *Poput jalove krave tražiš tele od tvoje
koje nema.*
8. *Konj, pošto se otresao jahača, reče:
„Ako mi teret bude stalno takav, oslabit ću.“*
9. *Pas razumije „Uzmi to!“
Pas ne razumije „Ostavi to⁶⁰!“*

Kao što se Sumerani ističu izrekama i poslovicama, tako se njihovi posljednici Akađani ističu *mudrim savjetima*:

1. *Ne pričaj [sa]onim što širi [glasine]!*

⁵⁹ Poslovica ukazuje na bezizlaznu situaciju.

⁶⁰ Cf. Pritchard, *Anthology* II, p. 244–245. (Preveo s engleskog Marko Višić).

2. *Ne savjetuj se [sa...] lijenštinom.*
3. *Neka ti usta budu uzdržana, a govor promišljen;
Neka ovo bude čovjekov ponos – ono što kaže da
bude istančano⁶¹.*
4. *Neka ti drskost i kleveta budu mrske.*
5. *Ne govori prosto i ne širi loše vijesti;
Širitelj glasina prezrivo gleda.*
6. *Ne zastajkuj gdje se vodi prepirka,
Jer će te smatrati **promatračem**.
Tada ćeš im biti svjedok i oni će te
uvući u tužbu da dokažu ono što se
ne tiče tebe.*
7. *Izbjegavaj sporove, bježi od njih.
Spor je ponor sa maskom,
...zid koji može zaštititi tvoje neprijatelje;
Spor iznosi na vidjelo što se zaboravilo,
i optužuje čovjeka.*
8. *Ne uzvрати zlom svojem neprijatelju;
Uzvрати ljubaznošću onome ko čini zlo,
Budi pravedan prema svome dušmanu,
Budi ljubazan prema neprijatelju.*
9. *Nahrani gladne, napoji žedne,
Udijeli što traže, staraj se za njih,*

⁶¹ Usp. kod nas: *Ispici pa reci!*

*I odnosi se s poštovanjem,
Tome se raduje Bog.*

10. *Šamašu se mili onaj ko mu uzvrća sa ljubavlju.*

11. *Čini dobro i budi blagonaklon kroz sve svoje dane.*

12. *Ne počasti djevojku-robinju u svojoj kući;*

Ona se neće brinuti o tvojoj postelji kao žena...

Nek ovo se kaže [u] tvom narodu:

*Propada kućanstvo kojim upravlja
djevojka-robinja.*

13. *Ne ženi se s bludnicom koja ima mnoštvo muževa,*

*Ni sa **ištaritu**-ženom, koja je posvećena Bogu,*

*Ni sa **kulmašitu**-ženom čiji je... mnogo.*

Kad si u nevolji neće ti priteći u pomoć.

Kad se budeš sporio, podrugivat će ti se.

Ona ne zna za poštovanje i odanost.

Sve da ima bogato gazdinstvo, bježi od nje,

Jer ona čuli uši da čuje korake drugog muškarca.

14. *Sinko moj, ako vladar želi da mu služiš,*

Ako te zaduži sa svojim strogo čuvanim žigom,

Otvori njegovu riznicu (i) uđi unutra,

Jer to niko osim tebe ne smije činiti.

Unutra ćeš naći nebrojeno blago,

Ali ne poželi ništa od njega,

I ne upravi svoj um na skriveno zlodjelo,

Jer će kasnije stvar biti ispitana,

I otkrit će se skriveno zlodjelo što si ga počinio.

Vladar će za to čuti (i) on će [...],

Njegovo će dobrostivo lice [...],

15. *Ne govori rđavo, govori (samo) dobro.
Ne govori o lošim stvarima, govori dobro o narodu.
Onaj što govori rđavo i zbori zlo –
Narod će vrebati na nj, jer je u zavadi s Šamašom.*
16. *Ne govori odveć slobodoumno, pazi što govoriš.*
17. *Ne iskazuj najintimnije misli ni kad si sam.*
18. *Šta kažeš u naglosti, kasnije ti se može **osvetiti**.*
19. *Vježbaj se uzdržanom govoru.*
20. *Raduj se svomemu Bogu svakoga dana.
Žrtva i (pobožan) govor istinska su pratnja tamjana.*
21. *Dobrovoljno žrtvuj svomemu Bogu,
jer to odgovara bogu...⁶²*

Od *prenja* ili *nadmetanja*, kao posebne književne vrste u kojoj božanstva, ljudi, životinje, biljke ili pak kovine ističu svoje vrline nad svojim takmacem, donosimo sumersku poemu *Inanna odabira zemljoradnika* i akadsku poemu *Razgovor Tamariska i palme*.

U sumerskoj poemi *Inanna odabire zemljoradnika*, za ljubav boginje Inanne otimaju se pastir Dumuzi i zemljoradnik Enkimdu, svako iznoseći svoje vrline⁶³.

⁶² Cf. Pritchard, *Anthology* II, 145–148. (Preveo s engleskog Marko Višić).

⁶³ U ovoj *Poemi*, koja, kao i poema *Emeš* i *Enten*, sadrži biblijski motiv Kaina i Abela, riječ je o boginji Inanni koja treba da odabere muža. Njezin brat, bog-sunce Utu savjetuje joj da za muža uzme boga-pastira Dumuzi, ali ona više voli boga-zemljoradnika Enkimdua. Bog Dumuzi je pita zašto više

Razumljiv dio *Poeme* počinje sa obraćanjem boga-sunca Utu svojoj sestri Inanni:

*„O sestro moja, dobrostojeći pastir,
O djevo Inanno, zašto ga ne voliš ti?
Njegov skorup je dobar, njegove datulje sok je dobar,
Pastir, čega se njegova dotakne ruka, to sja,
O Inanno, dobro stojeći Dumuzi...
Dragulja, dragog kamenja puna, zašto ga ne voliš ti?
Njegov skorup dobar, s njime ćeš jesti ti,
Zaštitnice kraljeva, zašto ga ne voliš ti?“*

Inanna, međutim, jednostavno odbija da se uda za pastira:

*„Dobrostojeći pastir, za njeg' se neću udati ja,
U njegovom novom... ja neću **hodat**.
Njegovi novi... ja **neću pohvalit**,
Ja djeva, za ratara hoću se udat,
Ratar što čini da biljke obilno rastu,
Ratar što čini da žito obilno raste.“*

Nakon prekida od nekih dvanaest redaka u kojima Inanna nabraja razloge zbog kojih daje prednost rataru, pojavljuje se Dumuzi, negodujući što Inanna nije odabrala njega⁶⁴:

voli ratara kad on ima svega više od njega. Umjesto Inanne Dumuziju se pomirljivim riječima obraća bog Enkimdu nastojeći smiriti ljutnju boga Dumuzi. On se, međutim, ne smiruje sve dotle dok mu Enkimdu ne obeća donijeti sve moguće darove.

⁶⁴ Odlomak, odnosno solilokvij boga Dumuzi što slijedi veoma je značajan za upoznavanje strukture sumerskog književnog jezika, posebno samoga sklopa rečenice, odnosno rečeničnih fraza.

„Što više od mene ratar, što više od mene ratar,
što više od mene ima on?
Ako mi svoju crnu haljinu dâ, ja ću njemu, rataru,
moju crnu ovcu dat,
Ako mi svoju bijelu haljinu dâ, ja ću njemu, rataru,
moju bijelu ovcu dat,
Ako mi natoči svoj vrsni datulje sok, ja ću njemu, rataru,
moje **žuto** mlijeko natočiti,
Ako mi natoči svoj dobri datulje sok, ja ću, njemu, rataru,
moje **kissim**-mlijeko natočiti,
Ako mi natoči svoj opojni datulje sok, ja ću njemu, rataru,
svoje pjenušavo mlijeko natočiti,
Ako mi natoči svoj **vodnjeni** datulje sok, ja ću njemu, rataru,
svoje mlijeko od bilja natočiti,
Ako mi svoje dobre obroke dâ, ja ću njemu, rataru,
svoje **nitirda**-mlijeko dat,
Ako mi svoj dobri hljeb dâ, ja ću njemu, rataru,
svoj **slatki** sir dat,
Ako mi svoj sitni bob dâ, ja ću njemu svoj sitni sir dat;
Više no što može pojest', više no što može popit',
Više ću za njegov skorupa pribavit, više ću za njegov mlijeka
nalit;
Što više od mene, ratar što više od mene ima on?“

Poslije ovoga solilokvija boga Dumuzi slijede četiri reda čije je značenje nejasno. Nakon toga vidimo kako bog Enkimdu nastoji ublažiti ljutnju boga Dumuzi:

„Ti, pastiru, zašto započinješ svađu?
Zašto pastiru mene upoređuješ sobom?
Nek tvoje stado ovaca pase na (mojoj) zemlji,
Nek se na **mojoj livadi** tvoje **napasaju** ovce,
Nek one na poljima Zabalam-a, ječma jedu,
Nek svi se **jarići** tvoji na mojem Unun jarku napajaju.“

Uprkos tome, pastir Dumuzi ostaje nepopustljiv:

„Ja, pastir, na moje vjenčanje ne dolazi, rataru,
kao prijatelj moj,
Rataru Enkimdu, kao prijatelj moj, rataru,
ne dolazi, kao prijatelj moj.“

Na to mu bog Enkimdu obećava donijeti sve moguće darove:

„Tebi ću donijeti pšenice, tebi ću donijeti boba,
Boba... ću donijeti tebi,
Djevo Inanno, **sve što se dopadne tebi**,
Djevo Inanno... donijet ću tebi⁶⁵.“

Kao što se u gornjoj *Poemi* za primat u društvu bogova i ljudi, time i za pravo na ljubav boginje Inanne otimaju bogovi Dumuzi i Enkimdu, tako se u akadskoj poemi *Razgovor tamariska i palme* o značaj što ga imaju za čovjeka otimaju tamarisk i palma.

Konstatovat nam je da je ova ljupka *Poema* do nas nažalost doprla u jako lošem stanju:

I

3 *Tamarisk svoja [otvori usta zborić’],*
„Moja srž u poredbi s [tvojom je...]

⁶⁵ Cf. Kramer, *Sum. myth.*, p.101–103. (Preveo s engleskog Marko Višić).

*Moj vrsni i lijepi **pojas za penjanje** [...]
Nalik robinji-djevojci što [opada]
vlasnicu svoju.“*

7 [Datuljina palma] *mudro odgovor daje
„... tvoje **mahune** s granjem [...]
Kad nas predstave Bogu [tvoja] srž
[jedino] protivu grijeha [vrijedi].
Tamarisk ne zna najbolje... ili najbolje [...].“*

(Tamarisk odgovor daje): *„Od tebe bolji sam ja,
11 gospodar vještine svake. **Ra[tar...]**
Sve što imade, ratar sve kuke od
mene odsječe, [...]
Od moga debla sebi lopatu spravi.
i sa lopatom što je od mene spravi
On kanal za naplav otvara i polje naplavljuje voda.
I za vlažnost tla, za žito...*

15 [...]
Ja vijem, i žito, od kojeg narod živi, ja vijem.“

(Na to će palma): *„Od tebe bolja sam ja,
17 gospodar vještine svake. Ratar [...]
Sve što imade on: uzde kandžije, ormu za jaram
i sija[ćicu]
Ham,..., i uže za... mrežu **za** kola,
[...]
...Ratara oprema, to sve je od,...*

20 [...]

(Na to će tamarisk): *„Pomisli na posuđe
u kraljevu dvoru od mene napravljeno.
21 Što [...]*

[U] kralja domu. Kralj jede iz zdjele što od mene spravljena jest, [Kraljica pije] iz **kupe** [što od mene napravljena jest,]
Sa žlicom od mene napravljenom ratnici jedu, iz naćvi od mene napravljenih [...]
(I) pekar (sa mnom) sakuplja brašno. Ja sam tkalja što pređu [plete] (i tako)

25 Ja odijevam svijet [...]

...Boga. Glavni sam istjerivač duhova i (ritualna) obnova hrama. [Ja sam] doista lijepa stvar
[I] niko ravan mi nije.“

(Na to će palma). Na mjestu za žrtve za boga Sin-a... Sina plemenitog

1 [...]

Kralj nigdje, gdje mene nije, ne može prinijeti žrtvu, u... [...]
Obredi svi se svršavaju sa mnom, moje se lišće po zemlji gomila,... [...]
Palma je, uz to, i pivar;...[...]"

(Na to će tamarisk): „Hajde da dvoje nas

5 idemo u Kiš grad. [...]

Moji se koriste znaci, gdje riječ je o pismu. [...] nisu ispunjeni [...i]
Ne tamjanom krcat. **Kadištu**-žena poškropi vodom i [...]
Prihvati [...] i oni štovahu, svečanost držahu.
Tad [...]

Jeste za ruku mesara i njegov...[...].“

(Palma će na to): „Hajde, da dvoje nas

10 idemo u grad [...]

*Gdje god da su pismena znaci, tu je za tebe posla,
o tamarisku. Tesar sa [...]
I on poštuje mene i svagda uzvisuje [mene].“*

- 13 (Tamarisk odgovor daje). „*Ko...[...]*
*Ja imam. **Pastir** [od mene] velike štapove [pravi]*
***Lomi**... poput radnika s trskom što [...]*
Ja ću se radovat moćnoj mi snazi [...]
Ja te u nečem vrsnim učinih, veoma jakim
[...]
(Palma mu na to odgovor daje): „*Od tebe bolja sam ja,*
18 *šest puta se ističem ja, sedam puta ja [...]*
Ja sam ona što se izmjenjuje s boginjom žita.
Za mjeseca tri [...]
Sirota djevojka, udovica, siromah, [...]
Ne štedeć' jedu moje datulje slatke [...]

(Ostatak teksta oštećen ili uništen.)

II

U davna vremena, *prije mnogo godina*
Usud napravi rijeke;
Bogovi zemlje, Anu, En-lil, i Ea sazovu
skupštinu.
En-lil i (ostali) bogovi vijećati stanu,
5 *Među njima sjedaše Šamaš,*
Među njima je sjedila velika gospa
među Bogovima.

Jednom davno na zemlji ne bijaše kraljevstva,
I vlast su imali bogovi.

(dva reda nečitka.)

Kralj u svojemu dvoru

Zasadi palmu.

Sa njome zasadi... tamarisk.

U sjenci tamariska služila se večera,

15 *a u sjenci palme...*

Otvaranje... kraljeva puta.

[Oni se] međusobno [vrijeđahu];

Tamarisk i palma [vodiše raspru].

20 *Tamarisk (otpoče) ovako: „Ja... uzvišeno.*

Ako je datulje palma čudesna tako...“

„Ti si tamarisku, beskorisno drvo.

Kakve su grane tvoje? Jedino drvo što

nikakva ne nosi ploda!

Moj plod je...

...

Vrtlar povoljno o meni zbori,

O korisnosti rob k'o i činovnik.

Moj plod čini da dijete raste;

(I) odrasli ljudi moje plodove jedu.“

30 *„... dorastao kralju...*

Posuđe u kraljevu dvoru –

Što će se od mene spravljeno na dvoru kralja nać?

Kralj jede sa stola što je od mene načinjen,

*Kralj pije iz **kupe** što je od mene načinjena.*

Ja sam tkalja i pređu pletem [...]

Glavni sam istjerivač duhova i očišćenje [kuće]⁶⁶.“

⁶⁶ Cf. Pritchard, *Anthology* II, p.142–145. (Preveo s engleskog Marko Višić).

2. Kontemplativno ili refleksivno pjesništvo

Kontemplativno ili refleksivno pjesništvo – koje raspravlja o pitanjima vezanim za čovjekovo postanje i svrhu življenja, kao što su pitanja života i smrti, radosti i veselja, bola i patnje, ljubavi i mržnje, božanstva i njegovih mjerila pravde, čovjeka i njegovih pogleda na pravdu i nepravdu – gledano sa stajališta filosofije, vjerovatno je najznačajniji dio mudrosne književnosti drevnih Sumerana, Akađana, Vavilonjana i Egipćana.

Gornjim pitanjima, koja i danas plijene našu punu pažnju, posvećena je sumerska poema *Čovjek i njegov bog* – sumerska varijanta pravednog Jova; akadaska poema *Hvaliću Gospoda mudosti* – akadaska varijanta pravednog Jova i *Pjesma harfaša* iz stare egipatske književnosti.

Poema *Čovjek i njegov bog*, s obzirom na sadržaj dijeli se na tri dijela. U prvom dijelu – nakon uvoda, od 1–9, stiha u kojem se govori o tome da čovjek treba hvaliti i slaviti Ličnoga boga – od 10–20, stiha pjesnik uvodi bezimenu osobu koja se skrhana nevoljama i raznim bolestima, osobnom bogu obraća molitvom i plačem, ali ne kao izrazom nerazumnog cmizdrenja, kako bi to hteo S. N. Kramer⁶⁷, već kao izrazom beskrajne odanosti i duboke vjere u svoga boga.

U drugom središnjem dijelu, od stihova 26–56, slijedi patnikovo otvaranje duše svome bogu i tuženje nad zlostavljanjima što ih neopravdano trpi od svojih bližnjih.

U trećem dijelu, od stihova 57–95, tuži se na zlu sudbinu, dok četvrti dio, stihovi 96–116, sadrži patnikovu ispovjest grijeha i molbu za otkupljenje od njih. Iz završnih stihova, 124–140, saznajemo da je pravednikova molba uslišena, da se bog odazvao molbama i oslobodio ga nevolja:

⁶⁷ Usp. Kramer, *Historija počinje* 127, i d.

Čovjek i njegov bog⁶⁸

*Nek čovjek svagda svojega boga hvali,
Čeljade mlado nek riječi svojega boga iskreno slavi,
Nek žitelj, zacijelo čemerne zemlje,
u kući pjes[me]... svojoj prijateljici,
prijatelju svom **objavljuje** njega,
Ublažuje **[njegovo sr]ce**,
Uznosi..., hvali...,*

Udijeli...

*Tuženje nek mu ublaži dušu njegova boga,
(Jer) bezbožnik neće postići život.*

10 Čeljade mlado – krepkosti svoje na zlo

u kući himbe ne trati,

Uz to... bolest, čemerna patnja [snađoše] njega,

...usud,...ga,...uze...obuze...,

Gorki... smuti mu... pokrije njegovo...,

...pogubnu ruku na njega stavi, postupi s njim k'o...

...njegova boga,

*...u svojim..., ...**on tuži**,*

...upravi...,

Tuži mu [tužno] o svojoj patnji...

...u svojoj... srdžbi,

20

(Uništeno oko pet redaka.)

26 *Mlad sam, razborit čovjek, (al') ipak ko
mene štuje taj sretan nije,*

⁶⁸ Cf. Pritchard, *Anthology II*, p. 137–141: *Man and His God*. Poemu sa sumerskog preveo S. N. Kramer. (Poemu s engleskog preveo Marko Višić).

*Moja pravedna riječ u laž se obrnu,
Himbenik me Južnim zameo vjetrom⁶⁹,
(silom) mu služiti moram,
Ko mene **štuje** taj se ne stidi pred licem tvojim.*

- 30 *Svagda mi nanovo udjeljuješ patnju.
Uđoh u kuću tmuran mi duh,
Ja, čeljade mlado, na put iziđoh, duša
mi strta,
Na me se, **junačni**, moj čuvar srdi,
dušmanskim gleda me okom,
Moj pastir zlo smišlja i svaljuje na me
koji mu dušmanin nisam,
Moj drug mi istinsku ne zbori riječ,
Prijetelj mi lažju na pravednu odgovara riječ.
Himbenik spletke o meni snuje,
(A) ti ga, Bože moj, ne priječiš,
Odvračaš oči od mojih patnji,*
- 40 *Slabić spletke o meni **snuje**,
Žesti se na te, okolo bjesni, smišlja mi zlo.*

*Ja mudrac, zašto sam vezan za neuku mladež?
Ja razboriti, zašto me neukim pribrajaju?
Posvud je okolo hrana, (al') moja je hrana glad,
Na dan kad dobra dijeliše svima, patnja dobit
mi bi.
Brat... svađu traži, smišlja mi zl[o],
[On... je] moj...,
...,
Podstrekuje...,*

⁶⁹ Niže božanstvo stajalo u službi boga Ninurte.

50 *Odvraća...*,

Piše na ilovači... mudrac...,

Traži...s putovanja ,

Obara poput drva... s puta,

... [je] nadziratelj,

...[je] ravnatelj.

56 *Bože moj, pre[d te]be [htio bih stati]*

Tebi bih htio reći... moja je riječ jecaj,

Tebi bih o tome htio kazat', gorčinu usuda moga

htio bih oplakat',

[Htio bih naricat] nad tom pometnjom...

Nek mudrac... u mojim namislim, tužanje

60 *prestati neće,*

Ja... svojem prijatelju,

Ja... svojem drugu.

Ah, nek majka mi koja me rodi ne stane

branit' pred tobom tužit',

Nek mi se [ne javi] sestra umilnom pjesmom i pojem,

Nek ona nesreću moju plačom iskaže tebi,

Nek moja žena stradanja moja iskaže tužeć',

Nek vješti pjevač moj gorki opjeva usud!

Moj Bože, zlačani dan po zemlji prosipa svijetlo,

a meni crnina sja,

Blistavi dan, lijepi da ima... poput...

Jecaj i tuženje, čemer i bol družu se

70 *sa mnom,*

Patnja mi oduzima dušu k'o nekom kome

je suđeno vječno tugovat',

(Zloduh) me usuda u svojoj [drži] ruci, života

ništi mi dah,

Zlokobni bolesti-zloduh⁷⁰ u mojem tijelu se ku[pa]
Gorčina usuda moga z[lo] [mojega...],
...je **usrdno**,...,
...je **smeten**,...,
Ja koji nisam...od...,
Ja koji nisam...od...,
[po]put... ja... pred tobom,

(Tekst od 80–94 reda jako oštećen.)

...ne cvilim.
Bože moj, ti k'o otac koji me zače,
moje [uzvisi] lice,
Poput nedužne krave, **u bolu**... uzdahnu,
Dokle se o meni ne želiš brinut', tvoj nehaj kad
će me minut?

100 Kao goveče...

(Dokle) ćeš mene bez vođe držat?
Oni – mudraci – iskrсну (i) prostu kazuju
riječ:
'Nikada majka bezgrešno ne rodi dijete,
...**smrtnika** odvajkad bezgrešna ne bi'.
Bože moj,... što ih o tebi
[smislih],
...što ih pred tobom svrših,
Daj dok oni... ne čovjeka, **mudraca**; izusti (Bože moj)
nad **njim praštanja riječi**,

⁷⁰ Drevni Mesopotamljani su vjerovali da su demoni uzročnici svakovrsnih bolesti. Tim demonima, po vjerovanju Mesopotamljana iz trećega milenija, ne može doskočiti ni sam Osobni bog. On postaje moćniji tek početkom drugoga hiljadugodišta kad je pravda prešla u pravo, odnosno kad su zemaljski, ljudski zlodusi, to jest nevaljalci obuzdani redom i zakonom, odnosno represijom.

*(Mada) još ne svanu dan, u mojem..., u
mojem...daj da pred tobom hvalim,
Moja ljaga(i) tama... – taknu njihovo*

...

*Izusti praštanja riječi nad onim koga ti...
na dan srdžbe,*

*Koga ti... **na** dan... **o njemu** izusti*

110 života riječ.

Bože moj, sad kad mi pokaza grijeh...,

Na vratima... kazat ću...⁷¹,

Ja mladić, pred sobom reći ću grijeh.

*Možeš nad skupom poput oblaka... **kišu** prolivat',*

*Možeš... **u staništu** svojem **majku** mi plačnu*

...“

Taj čovjek – njegovo tuženje gorko njegov usliši Bog,

Taj mladić – tuženjem, jecanjem

što mu ispuni dušu, svog Boga ublaži srce,

Pravične riječi, iskrene riječi što ih govoraše,

120 njegov usliši Bog,

Riječi što mlado ih čeljade usrdno

kaza,

***Umiri... čud** njegova Boga (i) Bog mu*

odvrati ruku od riječi zle,

...što dušu tišti, ...on grli,

Zloduha bolesti što ga obuže svega, njega širokih

*krila **otjera** Bog,*

...što zatre njega poput...

rasprši on,

*(Zloduha) usuda što mu **po** njegovoj **volji***

⁷¹ Ovaj nepotpuni stih kao da nas upućuje u inicijaciju, odnosno očišćenje od grijeha.

*dosuđen bi, otkloni on,
Obrnu čovjeku mlajdom žalost u radost,
Uz njegov posadi... dobroga... duha (na) straženje
(i) čuvanje,
Dade mu... duhove skrbne blagoga lica.
[Čovjek] hvališe svagda svojega*

130 Boga,

Uznosiše..., obznanjivaše..

(Tekst od 132–137, reda uništen.)

*„...da se obrati meni,
...da (grijehe) oprosti meni,
...da put pokaže meni⁷².“*

Hvaliću Gospoda mudrosti⁷³

(Ludlul Bēl Nēmeqi)

*Hvaliću Gospoda mudrosti [domišljatog] Boga
Što noćne zatvara dvore, oslobađa dan,
Marduk, gospodar mudrosti [domišljat] Bog,
Onaj što noćne zatvara dvore, oslobađa dan,
Koga silovitost obuzima, poput olujnog vjetra,
Komu je glas poput zefira jutarnjeg blag,
Čija je srdžba silna, a gnjev pogubni potop,*

⁷² Posljednja tri reda čine antifonu, intercesiju, zapravo *ersemmu*, pripjev koji je obično izgovarao hor vjernika. Iz ovoga se da zaključiti da je ta poema zapravo bila *ersaghunga*, to jest vrsta *jadikovke što srce smiruje*, odnosno pokajnički psalam što ga je naizust govorio pokajnik, ili sveštenik iz reda Kalu, ukoliko pokajnik dotični nije znao na sumerskom.

⁷³ Cf. Pritchard, *Anthology* II, p. 148–160. Poemu s akademskog preveo Robert D. Biggs. (Poemu s engleskog preveo M. Višić).

*Komu je srce harno, a narav blaga,
10 ...čije ruke nebesa ne mogu zadržat',
Kome umilna ruka smrt tešku prijечи,
Marduk, čije ruke nebesa ne mogu zadržat',
Kome umilna ruka smrt tešku prijечи,
(veliki prekid)*

41 *Gospod [...] **pometnja***

I ratnik En-lil [...] čije...

*Moj Bog me napusti, **iščežnu** on,*

Moja me Boginja ništi, napušta mene,

Duh dobri što (svagda) uz [mene] bi,

Moj čuvar napušta mene, drugoga traži.

Slave mi nesta, moj me junačni porazi Bog,

Nište mi ponos, zašтите nemam.

Znamenja nad me se nadviše strašna,

50 *Od kuće odgnaše mene, okolo lutam.*

*Znamenj meni zbrkani svi, **bunilo** hvata me svagda.*

Navijek vračaru, tumaču snova hodim.

Kad noću ležim, san mi je mučan.

Kralj, bogova istinsko tijelo, svijetlo naroda svog,

Njegovo srce gnjevi se (na me) stišat' se ne dá.

*I kad ih **molim**... na me.*

Govore skupa, što reći ne bi se smjelo.

Prvi mi zbori: „Učinih da kraj života želi.“

60 *Drugi pak kaže: „Poradih da mjesta svog nema!“*

Slično će treći: „Njegov ću položaj zauzet ja.“

„Njegovu kuću uzet ću ja“, četvrti veli.

Peti...

Šesti će i sedmi progonit njegovu...

Njih sedam udruže snage,

K'o demon oluje bez duše, poput...

Kao da jedno imaju tijelo, istome cilju teže.

- Srce im na mene bijesno, k'o oganj plamte.
Zdušno me kleveću, o meni posvuda govore laži.*
- 70 *Usta mi što čedno zборе, zatvorit' žele.
Ja, čija usta pričahu svagda, k'o njemak postah,
Glavu mi gordu, poviše zemlji,
Zebnja uništi, hrabro mi srce.
Ni slabić ne preza, od mojih širokih grudi.
Ruke mi (nekada) jake, ...
Ja što negda ponosno hodih, k'o nitkov posrćem sada.
Od štovana muža, ja robom posta.
Kod **brojne rodbine moje**, samotan postah.*
- 80 *Ako li ulicom šetam, prstom upiru na me,
Uđem li u dvor, niko ne vidi mene.
K'o dušmana, moj grad me gleda.
Zemlja se grozi, dušmanska posta.
Drug mi zao, i zloduh posta.
U svojoj me mržnji uhodi drug,
Moj bližnji, **oštri** oružje svoje.
Prisni mi drug, život uništiti' gleda,
Moj rob me na zboru, kleveće javno,*
- 90 *...svjetina uze mi čast.
Poznati kada me vidi, **na drugu prelazi stranu.**
Obitelj moja postupa sa mnom, k'o da i nisam njen,
Ko dobro o meni zbori, grob mu se sprema,
Ko loše o meni zbori, počasti prima.
Ko mene opada, tome pomaže Bog,
...ko veli: „Bogu hvala“ kad smrt se približi,
Tome u hipu, sreću udjeljuje njegov zaštitnik Bog.
Nikog uz mene nema, nit' iko razumije mene.
Imanje moje, svjetina neznana grabi.*
- 100 *Moj kanal, zatrpa mulj,
U mom se polju vesela žetvena pjesma, ne čuje više,
Grad mi obuze ćutnja, k'o da je dušmanski grad.*

Dužnosti moje, predaše drugom,
Umjesto mene obredim', sad drugi služi.
Po danu vapaj, po noći jecaj,
Mjesec mi plaćan, godina mračna,
Cijeloga dana, k'o golub ječim.
[Umjesto pjesme,] **uzdišem glasno.**
Oči mi... [od] stalnog plača,
110 Donji mi od [**mnogih**] suza, natekli kapci...

Tabla 2.

Tek što se rodih, već mi je mrijet'!
Gdje god se krenem, zlo i samo zlo!
Nesreća moja golema posta, što pravo j'špoznat ne mogu.
Svom Bogu vapih, lica mi ne pokaza,
Boginju moju zazvah, glavu ne podignu ona.
Ni vrač vražbinom svojom, moj usud ne može kazat'.
Ni tumač snova sa žrtve, usud mi ne može osvijetlit'.
Pomoć od **zaqiqu**-duha tražih, razbor mi ne dade on,
Magičar magijom svojom, mog Boga na mene ne smiri ljutnju.
10 Čudnih li navada, na ovom svijetu!
Ja se okrenuh, za mnom nesreća kroči,
K'o da svojemu Bogu redovno žrtvov'o nisam,
K'o da o obroku, svoju Boginju ne zazvah,
K'o da se **klanjao** nisam, štovanje k'o da niko ne vidje moje,
K'o da sam onaj na čijim usnama molitve, vapaja nije,
K'o da sam onaj što za blagdane **ne mariše**, za svetkovine
ne znaše.
K'o da žitelj mi štovanju, obredim' ne učih,
K'o da blagujući' jelo, Boga ne zazvah,
20 K'o da Boginju moju, žrtvu joj u brašnu ne žrtvujuć', zapustih,
K'o da sam silnik što s pameti siđe, i svog zapusti Boga,
(K'o da sam onaj) ko teško se, svom Bogu o zadanu

ogriješi riječ.

*Ja za preklinjanje i molitve marih,
Molitva samo, bi mi misao, žrtveni obred,
običaj moj.
Dan štovanja Boga, veselje srca mog,
Ophodni Boginje dan, dobit i uspjeh bijaše moj.
Sreća vladara – radost mi bi,
Pojenje njemu, za me užitak.
Vršenje obreda božjih, na mojem imanju običaj posta,
Svoj narod, da ime Boginje štuje, poučih.*

- 30 *Kraljevske podvige, k'o božje podvige slavih,
I ljude štovanju dvora naučih.
Da l' ovo se Bozima sviđa, tako bih želio znati!
Ono što nekom izgleda dično, možda se Bozima učini sramno,
Što nekom se u duši učini sramno, možda j' Bozima dično.
Ko naum bogova gornjih, pojmiti može?
Ko namjere bogova donjih, razumjet može?
Kako da ljudstvo, Bogova pute shvati?
Ko sinoć bijaše živ, jutros je mrtav.*
- 40 *Jednog je trena silan, drugoga skrhan.
Jednoga časa radosnu pjesmu si pjeva ,
Drugoga jauče, k'o da j' jauk mu zvanje.
Ćud ljudi k'o treptaj (**oka**) se mijenja.
Kada su gladni, leševim ' nalik,
Kada su siti, sa svojim Bogom se mjere.
Kad ih sreća ponese, o uzlasku na nebo snuju.
Kad ih nesreća snađe, tuže pod zemlju kako će poč' .
Zbunjuje to me, ne mogu da pojnim
što znači to.*
- 50 *Oluja k'o da me smoždena šiba!
Po meni pogubna Bolest se širi:
Zlokobni Vjetar (s) obzorja grunu,
A bolest glave iz donjeg svijeta banu,*

- Poguban Kašalj napusti Apsû,
Silovit Zloduh napušta **É-kur**,
[Lamaštu-zloduh] sa Gore siđe,
Grč se [k'o...] rijeka diže,
Nesreća, zamke vrebaju svud.
[Oni zajedno], složno hrupiše na me.
Glavu mi **[nište]**, lobanju možde,
- 60 Lice [mi] sjetno, a oči suzne,
Vratne mi svijaju žile, zavrću slabašan vrat.
[Grudi mi] lome, mrskaju prsa.
Tijelo mi muče, gle, drhtim sav,
Utroba moja, vrućicom gori,
Crijeva mi mrse... [oni]... mi...
Žuč mi istiskuju, [nutrinu] vade.
Čupaju uda, tresem se sav.
K'o bedem tijelo mi ruše,
K'o rogoz snažni mi svijaju stas,
- 70 Srušen sam poput... na licu mi...
Alu-demon mi poput haljine moje
prekriva tijelo,
San se na mene k'o mreža spušta,
Oči mi zure, al' vidjet' ne mogu,
Uši mi otvorene, al' čuti ne mogu,
Nemoć mi obuzima, čitavo tijelo,
Bolest mi hitra, prodire u meso.
Uzetost, ruke mi slama,
Slabost mi, koljena uze,
Stopala moja, ne znaju kročit'
- 80 [Udes] me snađe, k'o davljenik gušim se ja,
Smrt mi se **[bliži]**, pokri mi lice.
Onom ko pita za me, odgovor ne mogu dati.
Jadanje [moje], obuzdat' ne mogu.
Staviše omču, na usta moja,

Zasun mi zatvori usta.

Meni su „vrata“ zaključana, „mjesto za piće“ strto,
Glad mi je... ždrijelo mi tijesno.

Mrvice (hljeba) jedem, k'o da mi nesreću nose,
Pivo, okrepa ljudi, mrsko je meni.

90 Moja se bolest navijek širi.

Od gladi pogled, mutan mi posta,

Meso mi blijedo, krvi mi nesta.

Kosti se vide, koža ih pokriva (samo).

Tijelo mi gori... bolest pritiska mene.

Teških dopadoh **jada**, izlaz je bolan,

Kuća mi tamnicom posta...

Ruke mi nemoćne – tijelo mi postade okov,

Noge mi u mojim verigam' stoje.

Bol mi je silna, rana mi teška.

Bič ljuti stalno me bije,

100 Gone me badljem, oštar mu vrh.

Danju mučitelj progoni [mene],

Noću mi odahnut ne da.

Drhtanje zglobove, rastavi moje,

Uda se raspaše, rasuše sva.

K'o goveče, u izmetu provodim noć,

K'o ovca se u svojoj nečisti kaljam.

Izgonitelj duhova, bolesti ne pojmi moje,

Znamenja moja, zbuniše vrača.

Izgonitelj duhova, bolest ne objasni moju,

Nit vrač predvidi, kraj bolesti moje.

110 Boga mi u pomoć nema, nit ruku mi pruža,

Boginja za me milosti nema, na mojoj nema je strani.

Još grob mi iskopan ne bi, oprema posmrtna spremljena već,

Još smrt mi ne sklopi oči, nikog uz mene da plače nema.

Zemlja govori cijela: „Našto li spade on!“

Zluradu lice se ozari, kad za to ču,

*Zluradoj ustrepti srce, kad za to ču.
U duši vidim dan, kad će se žitelji mojoj
Među voljenim mojim, smilovat sunčani Bog.*

Pjesma harfaša vjerovatno je posebna pjesnička vrsta staroegipatske književnosti čija je osnovna tema pitanje čovjekova života i smrti.

Od tri varijante *Pjesme harfaša*, prva i ujedno najstarija, nastala u sedamnaestom ili šesnaestom stoljeću, to jest u vrijeme Drugoga međustanja (1786–1567) kad zemljom vlada bezvlade i bijeda, izražava sumnju u samo postojanje zagrobnog života, preporučujući čovjeku uživanje na ovoj zemlji, jer se sa onoga svijeta do sada još niko nije vratio:

*...Mirno počivaju bogovi, koji bijahu ranije, u svojim
piramidama,
Sahranjene su mumije i duhovi u svojim grobnicama,
Slušao sam riječi Imhotepa i Hardedefa (=eg. mudraci),
Čije su mudre izreke svima na ustima,
A što se tiče njihovih mjesta – zidovi njihovi su razrušeni,
I nema ovih mjesta kao da ih nije ni bilo.
Niko ne dolazi otuda da nam priča o njihovom boravku,
Da osnaži naše srce,
Dok se vi ne uputite u ono mjesto kuda su oni otišli.
Prisili svoje srce da zaboravi na to!
Slijedi svoje srce dok si živ!
Stavi miru na svoju glavu,
Obuci se u tanke tkanine,
Namaži se divnim i pravim mastima bogova,
Povećavaj sve više i više svoje naslade,
Ne daj svome srcu da se žalosti,
Idi za njegovim željama i za srećom svojom,
Postupajući na zemlji prema zapovijesti svoga srca,*

*I ne tuguj dok ne dođe dan tvoje tuge!
Jer ne čuje više jadanje onaj čije srce ne kuca,
A plač nikoga neće vratiti iz groba.
I tako slavi dan radosti i ne tuguj,
Jer niko ne ponese svoga dobra sa sobom,
I niko od onih koji su tamo otišli
Još se nije vratio natrag⁷⁴.*

Osim gornje *Pjesme harfaša*, koja se zbog pesimističkog gledanja na život može svrstati u pesimističku literaturu, na zidu grobnice vrhovnog sveštenika Nefer-hotepa u Tebi, s kraja petnaestog stoljeća prije našega računanja vremena, na dva mjesta je prikazan harfaš kako svira na harfi i pjeva pjesme o ovozemaljskom i zagrobnom životu.

Tako u prvoj *Pjesmi harfaša*, koja se nalazi na zidu prve dvorane u Nefer-hotepovoj grobnici, susrećemo osudu netom navedene *Pjesme harfaša* iz starih grobnica koja veliča ovozemaljski, a negira onostrani život, trudeći se da Zemlju vječnosti prikaže u svijetlim bojama:

*„Govori harfist sveštenika Amona Neferhotepa: ‘O, sve
dostojni poštovanja
velikaši i devetko bogova, gospodarice života. Čujte
pohvale ovom svešteniku,
slavljenja plemenitog velikaša, sada, kad je on postao
bog koji živi vječno i koji
je slavljen u nekropoli! Neka budu one (pohvale)
uspomena potomcima i
svakom koji dođe na (ovu grobnicu)...*

*...ove slavopojke što su u starim grobnicama, – o čemu
to one govore kada*

⁷⁴ Navedeno prema Matje, *op. cit.* str. 114.

*veličaju (život) na zemlji, a nekropolu umanjuju? Čemu
tako postupati sa
Zemljom vječnosti? Pravomu i pravednomu, onome ko
nema straha, pobuna je
mrska... Ova zemlja nema neprijatelja, svi naši preci se
od pamtivjeka
odmaraju u njoj... Niko neće ostati u Egiptu, i nema
toga ko neće doći u nju.
Vrijeme koje se provede na zemlji je san, jer se kaže
'dobro došao i sretni i
nepovrijeđeni' onome ko stigne na Zapad⁷⁵. '“*

Na samome početku druge *Pjesme harfaša* iz Nefer—hotepove grobnice hvali se mir i spokoj koji očekuje umrlog u zagrobnom životu, ali se u nastavku hvale i veličaju preimućstva što ih pruža ovaj život čije prohtjeve čovjek treba zadovoljiti na ovoj zemlji:

*„O kako je zaista spokojan ovaj velikaš! Divna sudbina
se završila! Otkako
postoje bogovi, prolaze tijela i pokoljenja dolaze na
njihovo mjesto. Ra izlazi
ujutru, Atum zalazi u Manu, muškarci oplođuju, žene
zanose, svi nosovi udišu
vazduh, ali ujutru njihova djeca odlaze na njihova
mjesto! Provodi sretno dan,
o svešteniče! Neka uvijek bude prijatnog mirisa i aroma
za tvoj nos, vijenaca i
lotosa za ramena i grudi tvoje voljene sestre koja sjedi
kraj tebe! Neka uz tebe
bude pjesma i muzika, odbaci svaku žalost i misli samo
o radosti dok ne dođe*

⁷⁵ Navedeno prema Matje, *op. cit.* 114–115.

dan kad treba pristati uz zemlju koja voli ćutanje...

*Provodi sretno dan, mudri
svešteniče, čistih ruku! Ja sam čuo o svemu što se
dogodilo s precima, njihovi
(zidovi) su razrušeni, njihova mjesta ne postoje, oni su
slični onima koji nisu
nikada ni postojali otkako bog postoji. (Ali tvoji zidovi
su čvrsti, ti si posadio
drveće) na obali tvoga jezerca, tvoja se duša odmara na
njemu i pije njegovu
vodu. Idi smjelo za svojim srcem! ... Daj hljeb ubogom
da bi tvoje ime ostalo
divno dovijeka⁷⁶!“*

3. Pesimističko ili introspektivno pjesništvo

Upravo gornja i njima slična razmišljanja o ovozemaljskom i zagrobnom životu – nastala kao posljedica duhovnog bespuća i očaja prouzrokovanog čestim pobunama i pustošenjem (čime se odlikovalo Prvo i Drugo međustanje egipatske istorije) što dovodi do opšte nesigurnosti i bijede pojedinca i čitavog društva – rezultirala su na polju književnosti rađanjem pesimističkog, odnosno introspektivnog pjesništva koje se počesto graniči sa skepsom.

Dobar primjer introspektivnog, u sebe zagledanog pjesništva, u *egipatskoj* književnosti nesumnjivo je religijsko-filosofski ep u dijaloškom obliku *Čovjek umoran od života razgovara sa svojom dušom*.

Ep po tematici koju obrađuje spada u inicijacijsku literaturu koja pomoću duboke simbolike izlaže skrivene i temeljne sile

⁷⁶ Navedeno prema Matje, *op. cit.*, str. 115.

kosmosa i ljudskog duha, ujedno nas učeći kako da tim silama zagospodarimo i usmjerimo ih ka uzvišenijem cilju – mudrosti života.

Istini za volju ovaj *Ep*, koji je zahvaljujući sadržaju četiri pjesme iz njegova središnjeg dijela, svrstan u pesimističku literaturu, po svojoj intenciji jeste njezin antipod, jer je njegov sadržaj i cilj kojemu teži borba protiv pesimizma. U njemu, naime, čovjekov Ba (Duh, Duša) čovjeka očajnog što u ovome svijetu vladaju tolika zla, odvraća od samoubistva. On mu, kao oličenje misli i mudrosti, vodeći ga kroz brojna životna iskušenja oličena u fazama borbe njegove *svijesti, nesvijesti, smrti i zore duhovnog buđenja* osigurava spoznaju i prepoznavanje sebe u tim nedaćama⁷⁷:

.....

Otvorih tad usne

Duši mojoj na zbor odgovorih:

To je sada za mene i suviše:

Presta duša da mi prigovara!

Grđe je to nego pusta ljutnja

Jer k'o da sam time sam uništen!

Ne ode mi, na to, duša – osta pokraj mene

.....

? (Ako ne upletem njenu strunu)

U telo mi k'o u mrežu zamke,

Neće biti to krivica njena

Što će da odbegne na sam sudnji dan!

⁷⁷ Prevod epa sa staroegipatskog preuzimamo iz djela Ljubinke Radovanović, *Velika jednačina – Mit i simbolika starog Egipta*, „Vuk Karadžić“, Beograd 1973. Što se tiče komentara uz ovaj Ep, čitalac se upućuje na komentare što ih je sačinila Ljubinka Radovanović uz prevod *Epa*.

*Dušu mi gledajte!
Odoh stranputicom! Ne slušam je!
Hrlim ka umoru pre neg' što je stig'o!
Rušim se na vatru, da sagorim
Ono što ona pothranja!*

*..... Prožešće me na strašni dan udesa,
Dići će se mimo groba,
Čin vršeći Obnovitelja.*

*Jer u nama to je ona
Klijajuća snaga
Što iz sebe klijajući,
Nosi sebe samu!*

*Luda dušo!
Trpiš
Muke koje život stvara
Braneci mi preranu smrt!
Zar ti je teže
Da mi radošću obasjaš
Zagrobni svet?*

*O, život je pokretač večitog kruženja!
Pada i lomi se ogromno drveće!
Zgazi na zlodelo, smiluj se
Mome očajanju!*

*Nek me sudi Đehuti,
Nosilac mira među snagama prirode!
Konsu će me odbraniti, on je
Istine svedok!*

*Ra će čuti moje reči:
Sam krmani Sakrivenom barkom!
Izdes će me opravdati u Tajnoj Komori
Gde ću jadnik biti stisnut srcem
Koje on podiže za mene,
Opojnim otkrićem
Moći u dnu moga bića
Koja čuva najsvetiju tajnu!
Reče mi duša: zar da nisi čovek?!
Izžive li život svoj, da mi je znati?
Koje ti je postignuće?
Jadikuješ nad životom k'o Poglavnik Hrpa!
K'o što rekoh: ne prihvatam!*

*Već, pripazi, „Onaj tamo“ sa zemlje odskače!
Ne motriš li na moju zabranu
Bilo ko će reći: Sad ću da te zgrabim!
Bićeš zaustavljen.
Umreće ti ime!*

*„Onaj tamo“ živi:
Hod da bi se ukotvio u srcu!
Jer Imentit, to je luka
Uzvodne plovidbe bola.*

*O, da mi je poslušati duše!
Ne bih ometao to ujedinjenje
Njenog srca sa mnom!
Bila bi presrećna, mojim delom
Stigla bi na Zapad
K'o u piramidi onaj
O kome se na dan patnje
Postarao naslednik!*

*AI me je zač'o u utrobi tvojoj
Budim svest tuđinca
Duše razorene!
AI me je zač'o: tu smirenja nema!
Budim svest tuđinca
Duše od plamena.*

*Srž ispijam poborniku mraka!
Uzburkavam „TI“ tuđinca
Čiju dušu, gladnu prekršaja
Dublje nego samrt ništim:
K'o krnjetak razbijenog suda!*

Nikad tako nećeš pristati u luku!

*Stegni srce, dušo, dvojnič
Stvaranju
Moga naslednika!
On će da se digne iz grobnice
Usaditi ležaj on će
U utrobi Vaskrsnuća!*

*Otvori tad usne svoje duša
Odgovori na to što joj rekoš!
Sam pomisli! Sahrana je bolna,
Nosi naricanje!
U jadu je čovjek odvučen iz doma
Bačen je na breg!
Nikada se više uspinjati nećeš
Da sa vrha gledaš zoru
I zalazak sunca!*

*Oni koji su vajali kamenom najtvrdim:
Kroz piramidu da izraze lepotu
Kao delo sklada!
Graditelji slični bogovima:
Skeptri, evo im se troše kao nesrećnici
Umrli na žalu bez ikoga svog!
Talasi ih grabe, žar sunca takođe,
Razgovaraju s njima ribe iz plićaka!
Saslušaj me! Za ljude je dobro da slušaju!
Pođi vedrim danom, zaboravi brige!*

*Bio jedan neuki, polje je pokosio
Žetvu natovario
Na šlep: jedreći
Vukao je na slavlje.*

*Vide on oluju kako preti sa severa
Al' zadrema na brodu!
Kad sunce zađe
Nasukaše se na ostrvo puno krokodila!
Ženu mu, decu
Udes stiže u noći
Među krokodilima!*

*Posle svega, on sede.
Kada mu se uzeti glas povrati,
On prozbori:
Ne plačem
Što sa onog sveta jedna porodilja
Više nikad neće izniknuti
Kao druga, na zemlji!
Jadikujem!
Za njenim porodom! U jajetu smrskanome!*

*Videli su lice krokodila Henti
Pre neg' što su oživali!*

*Bio jednom neuki,
Prohtela mu se večera
Reče mu žena: večera će biti!
On izjuri napolje u besu!
Kad se povratio domu,
Kao da beše drugi čovek.
Prozbori mu žena mudro:
Nije prepoznao
U svojoj žestini
Suvo srce onih
Koji osuđuju!*

*Otvorih tad usne, duši
Na zbor ja odvratih:
Avaj!
Ime mi je grdno! Avaj,
Grđe od smrada strvine u leto
Kad je nebo vrelo!*

*Avaj, mene, ime mi je grdno!
Avaj, odvratno k'o vonj ulovljene ribe
Na dan ribolova
Kad je nebo vrelo!*

*Avaj, mene!
Ime mi je grdno! Avaj,
Odvratnije nego smrad divljači, smrad
Legla joj i polja
Trske s' divljim patkama!*

*Avaj, mene, ime mi je grdno! Avaj!
Groznije no miris ribara,
No obale bara gde su ribarili!*

*Avaj, mene, ime mi je grdno!
Avaj, gore od zadaha krokodila, gore
No sestri na žal opustelih kanala
Gde se krokodili kote!
Avaj, mene, ime mi je grdno, Avaj!
Grđe no žena oklevetana
Pred suprugom!
Avaj mene!
Ime mi je grdno, grđe no momak,
Krepak a optužen da je slabić,
Pred protivnikom!*

*Avaj, mene, ime mi je grdno! Avaj,
Prebivalište to je
Osuđenog buntovnika
Koji se dao u beg!*

*S kim da prozborim danas?
Drugari današnji braća su zlodelu!
Nikoga ne vole!*

*S kim da prozborim danas?
Lakoma su srca.
Svaki grabi imanje
Svoga bližnjega.*

*S kim da prozborim danas?
Blagost je umrla
Grubost je zavládala ljudima.*

*S kim da prozborim danas?
Smireno lice
Loša je preporuka!
Vrlina je svugde bačena na tlo!*

*S kim da prozborim danas?
Onaj što čoveka sablažnjava
Nečasnim postupkom
Zabavlja gomilu
Kreveljenjem!*

*S kim da prozborim danas?
Ljudi pljačkaju.
Svako potkrada svoga suseda.*

*S kim da prozborim danas?
Kad teška bolest postane jedini drugar,
Brat, koji treba da leči
Pretvara se
U krvnika!*

*S kim da prozborim danas?
Porok se donosi braći od stranaca
Kao dar!*

*S kim da prozborim danas?
Obraza nema.
Svako obraz pod noge baca
U gnevu prema bližnjem svom.*

*S kim da prozborim danas?
Srca su lakoma.*

*Nigde srca kome bi čovek
Mogao da se poveri!*

*S kim da prozborim danas?
Pravednika nigde!
Čovek je gurnut u tamu
Pre nego što može da se požali!*

*S kim da prozborim danas?
Mudraca nestade!
Onaj koji je stupao za njim –
Nije više živ!*

*S kim da prozborim danas?
Smrvljen sam bolom
Od gubitka
Najmilijeg prijatelja!*

*S kim da prozborim danas?
Nevaljalstvu na zemlji
Kraj se ne vidi!*

*Smrt je preda mnom danas
Kao ozdravljenje
Kao hod u slobodu
Iz tamnice!*

*Smrt je preda mnom danas
K'o miris bosiljka
Kao sesti pod jedro
Na vetrovit dan!*

Smrt je preda mnom danas

*Kao miris lotosova cveta
kao kad je čovek na ivici
Pijanstva!*

*Smrt je preda mnom danas
K'o nadolaženje voda,
Kao povratak domu
Iz rata!*

*Smrt je preda mnom danas
Kao razvedravanje neba,
K'o preobraženje
Nečim nedokučivim!*

*Smrt je preda mnom danas, kao čežnja
Bačenog u okove
Posle mnogih godina
Da vidi svoj dom!*

*Vaistinu! Onaj Sakriveni:
Živi božji Zakon,
Za zlodelo, kazniće zlo!*

*Vaistinu! Onaj Skriveni,
Ustaće on u Najsvetlijoj Barci
Da time ostvari svevišnje
Za svetle hramove!*

*Vaistinu! Onaj Skriveni
Nepogrešiv znalac,
Bez straha će zaiskati od Tvorca
Sve po obećanju!*

*Reče mi duša:
Tužbalicu Ti
prostireš – ali'
Štipaljka je MOJA.*

*Brate: u mukama dogod goriš,
Životu pripadaš!*

*Na Onome Svetu, kažeš,
Ti bi mene s tobom hteo?
Onaj Svet: odbaci!*

*Al' pogledaj: predajući snagu zemlji,
Kada dospješ do Onoga Sveta,
Obesnaženome, ja ću tebi doći!*

*Jer zbir svojih razasutih čini
Jeste uzimanje sudbine u ruke,
Kao što se može naći u SPISIMA.*

Dok se za netom navedeni staroegipatski *Ep* ne može reći da spada u pesimističku književnost, dotle se to može pouzdano tvrditi za pesimistički dijalog iz *mesopotamske*, konkretno iz akadске, odnosno njezine posljednice vavilonske književnosti, nazvan *Razgovor gospodara i sluga*.

Dijalog potiče iz prvog milenija prije nove ere, iz vremena gašenja veličanstvene mesopotamske civilizacije, čiji su baštinci bili ne samo još uvijek tajanstveni Huriti i Hetiti, već i drevni Hebreji, Heleni i Rimljani, a preko njih i čitava evropska civilizacija.

Sadržaj dijaloga nedvosmisleno upućuje na zaključak da Mesopotamljanin na smiraju svoje civilizacije zacijelo vjeruje da u ovome životu ne postoji istinskog, apsolutnog dobra zbog

koga bi vrijedilo živjeti. Iz toga izvlači porazan zaključak da je smrt bolja od života i da, prema tome, u njoj valja potražiti izlaz i utočište:

Razgovor gospodara i sluge⁷⁸

(I) [*„Slugo,] sa mnom se složi!“* „*Da, gospodaru, da!“*
„Kočija
[odmah da se doveze], ovdje priveze! U dvor hoću se
odvest’!“ [*„ Odvezi se, gospodaru, odvezi! Svaka ti*
želja] nek
ispunjena bude! Vladar nek naklon ti bude!“

(5) [*„ Ne, slugo,] u dvor neću se vozit!“*
[„Ne vozi se] gospodaru, ne vozi! [U dvor...]
on će te poslat. [U zemlji] (ne)znanaj tebi
dat će zarobit’ tebe. [Danju i] noću on će
te turobno gledat.“

(II) (10) „*Slugo, sa mnom se složi!“* „*Da gospodaru, da!“*
„Voda mi [odmah da se donese] i tvoja mi ruka je
prinese: ja gostit se hoću!“ [*„Gosti se,] gospodaru, gosti!*
Redovna gozba otvara srce (= oraspoložuje čovjeka).
[Gozbi] što se s užitkom i čistim rukama jede
pristupa Šamaš (bog-sunca).“ „*Ne, [slugo,] ja se gostiti*
neću!“ (15) „*Ne gosti se, gospodaru, ne gosti!*
Ogladniti pa jesti, ožedniti pa piti, usud je
čovjeka (svakog)!“

⁷⁸ ANET, 437–438: *A pessimistic dialogue between master and servant.*
Dijalog s akadskog preveo Robert K. Pfeiffer. (Dijalog s engleskog preveo
Marko Višić).

(III) „Slugo, sa mnom se složi!“ „Da, gospodaru, da!“
„Kočija

odmah da se doveze, ovdje priveze! U pustinju hoću se odvest!“ „Odvezi se, gospodaru, odvezi! Trbuh bjegunca (=divljači)

je pun. (20) Lovački pas će kosti salamat, plaha hahur ptica će gnijezdo savijati, divlji će magarac što trči sad amo sad tamo...“ „Ne, slugo, u pustinju neću se voziti!“ „Ne vozi se, gospodaru, ne vozi!

(25) Varljiva ćud je bjegunca. Lovački pas će zube polomit; plaha hahur ptica stanište [unutar] zida ima, a predjel divljeg magarca što trči sad amo sad tamo pustinja sama.“

(IV) „Slugo, [sa mnom se složi!“ „Da, gospodaru, da!]
(od 29 do 31, reda fragmenti)... nedjelo prećutkivanjem
potpuno biva.“

[„Svog'ću neprijatelja] zarobiti i smjesta ga u okove baciti. Dušmana svog'ću u zasjedi čekati!“ (35) „Čekaj ga (u zasjedi), gospodaru, čekaj... Ti kuću sagraditi nećeš. Ko se parniči [ludo] taj kuću svog oca ništi.“

(V)... „Ja kuću graditi neću!“ „Ti je graditi nećeš!“

(VI) [„Slugo, sa mnom se složi!“ „Da gospodaru, da!“]
„Na [dušmana riječ ja ću začutati!“] (40)
„Zaćuti, gospodaru, [zaćuti]. Čutnja je bolja od govora.“ „Ne, slugo, na [dušmana riječ ja neću začutati!“] „Ne začuti, gospodaru, [ne začuti!] Ako li usnama svojim ne zboriš.. tvoj će se dušman na tebe ljutiti...“

(VII) (45) „Slugo, sa mnom se složi!“ „Da, gospodaru, da!“
„Kanim dignuti bunu!“ „Učini (to), gospodaru, [učini (to)!]
Ako ne digneš bunu što li će biti sa tvojim tijelom⁷⁹?
Ko će ti (što) dati želudac da zasitiš?“
„Ne slugo, ništa prevratno činiti neću⁸⁰!“
(50) [„Ne čini, gospodaru, ne čini!"] Čovjek
što prevrata se laća biva ubijen il' [zlostavljan],
nagrđen il' zasuznjen i u tamnicu bačen. “

(VIII) „Slugo, sa mnom se složi!“ „Da, gospodaru, da!(55)“
„Hoću ljubiti ženu!“ „Da, ljubi je, gospodaru, ljubi!
Čovjek dok ljubi ženu briga i patnji se kloni!“
„Ne, slugo, ženu ljubiti neću!“ [„Ne ljubi je,]
gospodaru, ne [ljubi!] Žena je zamka (60) žena je
–britka– mjedena sablja što čovjeku odsijeca vrat!“

(IX) „Slugo, sa mnom se složi!“ „Da, gospodaru, da!“
„Voda mi za ruke odmah da se donese i tvoja mi ruka je
prinese: svojemu Bogu⁸¹ žrtvu prinijeti hoću!“
„Prinesi,
gospodaru, prinesi! Sretan je čovjek što svojemu Bogu
(65) prinosi žrtvu, (on) zajam na zajam daje!“ „Ne, slugo,

⁷⁹ Doslovan prevod glasi: »sa tvojom ilovačom«, to jest sa tijelom, jer su bliskistočni narodi, kao što smo vidjeli, vjerovali da su bogovi čovjeka sazdali od ilovače, o čemu usp. *Ep o Gilgamešu*, Prvo pjevanje, u kojem se, pored ostalog, govori kako boginja Aruru, odnosno Velika majka bogova od ilovače oblikuje Enkidua. Slično vjerovanje susrećemo i u *Bibliji*, *Geneza* 2.7 gdje se govori kako je Jahve oblikovao »čovjeka od praha zemaljskog« i u nosnice mu udahnuo dah života.

⁸⁰ Sličnu misao susrećemo i u *Bibliji*, *Izreke*, 24.21.

⁸¹ Ovdje se misli na Osobnoga boga.

*svojemu bogu žrtvu prinijeti neću!“ „Ne prinesi je,
gospodaru,
ne prinesi! Nauči Boga da kao pas za tobom trči
kada od tebe tražeći zbori: ‘Obred mi (poštuj),
‘Ne traži to (po proroštva želji) ‘il’ pak što drugo⁸².“*

(X) „Slugo, sa mnom se složi!“ „Da, gospodaru, da!“ (70)
„Našoj ću Zemlji hranu na poklon dati!“ „Daj,
gospodaru, daj!
[Čovjeku što svojoj Zemlji] hranu na poklon daje
njegovo (ostaje) žito, a primanja od zaloga bivaju
brojna.“ [„Ne, slugo,] svojoj Zemlji hranu
na poklon ja dati neću!“ [„Ne daj, gospodaru] ne daj!
Poklanjanje slično ljub[ljenju]... rođenju sina
(potomstva) (75)...
oni će slijediti tebe. [Oni će jesti]
žitnicu tvoju i ništiti tebe.“

(XI) „Slugo, sa mnom se složi!“ „Da, gospodaru, da!“
„Svojoj ću Zemlji milostinju udijelit!“ „Učini to,
gospodaru,
učini! Čovjek što svojoj Zemlji milostinju
udjeljuje – njegova je milostinja u kovčeg

⁸² Ovaj nam pasus nesumnjivo ukazuje da Mesopotamljanin iz prvoga milenija prije Hrista (kad je i nastao ovaj dijalog) nije zdušno privržen ni svojem Osobnom, Ličnom bogu što je bio u najstarijem periodu svoje civilizacije, a kamoli nebeskim, njemu već odavno dalekim bogovima. Njegova je pobožnost do te mjere izbljedjela da Osobnoga boga svodi na razinu običnoga psa! I kao što običan pas zavisi od svoga gospodara tako i Lični bog valja biti ovisan o čovjekovim molitvama i dobrim dijelima. Koliko nas ova pobožnost podsjeća na pobožnost homerskog čovjeka koji na usta Homera o vrhovnom bogu sjetnih Helena kaže: *Oče, Zeuse, od tebe svirepijeg ne ima boga!*

*Mardukov dana*⁸³. “ (80) „*Ne, slugo, ja svojoj Zemlji milostinju udijelit neću!*“ „*Ne čini to, gospodaru, ne čini! Na starih se ruševina humke uspenji, po njima prošetaj, lobanje skorih i davno umrlih vidi: koja je (od njih) zločinca, dobrotvora koja*⁸⁴?“

(XII) „*Slugo, sa mnom se složi!*“ „*Da, gospodaru, da!*“ „*Dakle, što li je dobro?*“ (85) „*Da sebi slomim i tebi vrat, oba ih u rijeku bacim – (To ti) je dobro*⁸⁵.“ *Ko li je toliko visok nebo da dosegne? Ko li je*

⁸³ Hoće reći da se čovjekova dobra djela pamte, figurativno rečeno da se zapisuju na pločice koje su se čuvala u posebnom kovčegu u Mardukovu hramu.

⁸⁴ Gornji nam pasusi kazuju da u to vrijeme ni dobročinstvo, odnosno dobročinitelj nije više na cijeni, jer se dobročinitelj ni po čemu ne razlikuje od zločinca.

Misao o jednakosti svih ljudi poslije smrti često je bila predmet razmatranja i u drevnoj Heladi što nam, pored ostalog, ilustruje i ona epizoda iz života Aleksandra Makedonskog kad je, prolazeći s vojskom kroz Heladu na nekom groblju ugledao filozofa Diogena kako prebire lobanje. Zapitan od Aleksandra što to radi, odgovori lakonski: „Tražim glavu tvoga oca Filipa, ali nikako da je prepoznam“.

⁸⁵ Iz pesimističkog odgovora sluga gospodaru nameće se zaključak da u ovozemaljskom životu nema istinskog dobra poradi koga bi se isplatilo živjeti. Dosljedno tome, iz cijeloga *Dijaloga* proističe da je smrt bolja od života i da u njoj valja potražiti izlaz i utočište. Po tome nas ovaj *Dijalog* podsjeća na još čuveniji, netom navedeni staroegipatski *Dijalog* iz dvadeset i drugoga stoljeća prije Hrista nazvan *Čovjek umoran od života razgovara sa svojom dušom* u kojem se o smrti kaže:

Smrt je preda mnom danas...

Kao miris lotosova cvijeta,

Kao predah na obalama pijanstva.

toliko širok Zemlju da obujmi⁸⁶? „Ne, slugo ubit ću tebe i poslati ispred sebe!“ „(Zar) bi gospodar i tri dana poslije mene (želio) živjet⁸⁷?“

Gornji *Dijalog*, nastao na smiraju visoke sumersko-vavilonske, odnosno mesopotamske civilizacije, ukazuje da je sumnja u sve duhovne vrijednosti i ravnodušnost prema vlastitom životu i bogu, stala podrivati sve slojeve društva, gospodare i robove, učene i neuke, a samim time potkopavati temeljno duhovno ustrojstvo kao bitnost neke civilizacije. Do duhovne dekadencije dolazi usljed raspadanja, tačnije sloma gornje civilizacije, konkretnije rečeno, društva i društvene zajednice, države, kao njezina nosioca. Do samog, pak sloma, pâda, gornje civilizacije dolazi u prvom redu zbog gubljenja kreativnih snaga pojedinaca ili stvaralačkog sloja u društvu, kao osnovnog obdržavatelja neke društvene zajednice i same civilizacije. Slabljenjem i gubitkom kreativnih snaga pojedinaca i grupâ dolazi do slabljenja i gašenja u oblasti duhovnog stvaralaštva, u književnosti, arhitekturi, kiparstvu, slikarstvu itd, čemu je dobar primjer drevna Helada. Dospjevši do toga stanja, pojedinci, narodi i čitave civilizacije završavaju u duhovnom bespuću, što nam dobro ilustruje upravo gornji mesopotamski *Dijalog*. U

⁸⁶ Ovo nam posvjedočuje da Mesopotamljanin iz prvoga milenija stare ere, kada se mesopotamska civilizacija nalazila na smiraju, uistinu vjeruje u netom iskazanu misao, to jest u prolaznost, ispraznost ljudskih pothvata i u čovjekovu nemogućnost da dosegne do apsolutnog dobra, kao svrhe življenja, koji bi ovozemaljski život činio opravdanim.

⁸⁷ Posljednji stih mračnu sliku o ljudskom životu koja nam se podaje iz ovoga *Dijaloga* čini potpunom. Ako je, naime, sve *vanitas vanitatum*, i ako nema dobra dostojnog življenja, zašto da čovjek što prije ne siđe u »zemlju nepovrata«, kako Mesopotamljani nazivahu boravište umrlih, odnosno carstvo boginje donjega svijeta Ereš-ki-gal.

takvom stanju, pojedinac, odnosno duša, kako to kaže O. Spengler, „konačno dospijeva u stanje premorenosti, ravnodušnosti i hladnoće. Ponestaje joj želje za daljnjim postojanjem, jedino težeći da napusti svijetlost u kojoj je prebivala hiljadama godina i da utone u tamu primitivnog misticizma, u utrobu, u grob⁸⁸.“

Riječju, gornji *Dijalog* ukazuje da je sumersko-vavilonska, odnosno mesopotamska civilizacija u prvome mileniju prije Hristova rođenja, gubljenjem svih duhovnih vrijednosti, de facto izgubila vlast nad pojedincem i društvom, čime je njezin *quantum* duhovnog života bio nesumnjivo iscrpljen, a njezin *curriculum vitae* na smiraju, polako ustupajući mjesto novim formama mišljenja. Upravo je to sudbina svih civilizacija koje su imale sreću da se rode, razviju se, sazriju i svoje najbolje duhovno blago, pomoću spomenika duhovne i materijalne kulture, predaju novim naraštajima čovječanstva, što je slučaj sa sumersko-vavilonskom, odnosno mesopotamskom i egipatskom civilizacijom kojima savremeno čovječanstvo ostaje veliki dužnik na duhovnom polju.

⁸⁸ Cf. O. Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, München 1920, I 154–155.

Spisak skraćenica i češće citiranih djela i izvora

T. Jakobsen, *Od mita* – H. i H. A. Frankfort, Dž. A. Vilson, T. Jakobsen, *Od mita do filozofije*, „Minerva“, Subotica-Beograd 1967. (Preveo s engleskog dr Ljuba Popović).

Kramer, *Historija počinje* – Samuel Noah Kramer, *Historija počinje u Sumeru*, „Epoha“, Zagreb 1966. (Prevela s engleskog Vesna Krmpotić).

Višić, *Knjiga mrtvih* – Marko Višić, *Egipatska knjiga mrtvih*, „Svjetlost“, Sarajevo 1989.

Višić, *Zakonici* – Marko Višić, *Zakonici drevne Mesopotamije*, „Svjetlost“, Sarajevo 1989.

Višić, *Pjesma* – Marko Višić, *Pjesma nad pjesmama*, Beograd 1996.

Woolley, *Historija čovječanstva* – Sir Leonard Woolley, *Historija čovječanstva II, Počeci civilizacije*, „Naprijed“, Zagreb 1966.

* * *

ANET – *The Ancient Near Eastern Texts*, Princeton 1955, 1969.

Budge, *The Egyptian Book* – E. A. Wallis Budge, *The Egyptian Book of the Dead*, London 1895.

D'jkonov, *Epos o Gil'gameše* – I. M. D'jkonov, *Epos o Gil'gameše*, Moskva-Lenjingrad 1961.

Histoire générale – Histoire générale des religions, Paris 1960.

Kramer, *Sum. Myth.* – Samuel Noah Kramer, *Sumerian Mythology* Philadelphia 1972.

Labat, *Le Poème* – René Labat, *Le Poème babylonien de la Création*, Paris 1935.

Langdon, *La religion* – Stephen Langdon, *La religion assyriobabilonienne*, objavljeno u *Histoire générale*, vide supra!

Matje, *Staroegipatski mitovi* – M. J. Matje, *Staroegipatski mitovi*, „Veselin Masleša“, Sarajevo 1963.

Pettinato, *Das altorientalische Menschenbild* – Giovanni Pettinato, *Das altorientalische Menschenbild und die sumerischen und akkadischen Schöpfungsmythen*, Heidelberg 1971.

Pritchard, *Anthology* – James B. Pritchard, *Anthology of the Ancient Near Eastern Texts*, Princeton 1976.

Sethe, *Pyramidentexte* – K. Sethe, *Das altaegyptische Pyramidentexte I–IV*, Leipzig 1900–1922.

Literatura:

- Assmann, J., *Liturgische Lieder an den Sonnengott*, Berlin 1969.
- Bonnet, H., *Die Symbolik der Reinigungen im ägyptischen Kult*. Objavljeno u *Angelos* I/1925.
- *Cambridge History of the Bible I–III*, Cambridge 1970.
- D'jakonov, M. I., *Liričeskaja poezija drevnego vostoka*, Moskva 1984.
- Erman, A., *Die Literatur der Aegypter*, Leipzig 1923.
- Erman, A., – Grapow, H., *Ägyptisches Handwörterbuch*, Darmstadt 1961.
- *Encyclopaedia Judaica*, Jeruzalem 1971.
- Falkenstein, A., – Soden, W., *Summerische und akkadische Hymnen und Gebete*, Zürich 1953.
- Frankfort, Henri, *Ancient Egyptian Religion*, New York 1961.
- Gordon, Cyrus, *The Common Background of Greek and Hebrew Civilizations*, New York 1965.
- R. Graves – Raphael Patai, *Hebrejski mitovi*, „Naprijed“, Zagreb 1969.
- *Guide to Eastern Literatures*, London 1971.
- Gurney, O. R., *The Hittites*, London 1966.
- Hart, G., *Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, London 1986.

-
- Hornung, E., *Gedanken zur Kunst der Amarnazeit*. Objavljeno u *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde*, No 97/1971.
 - Ivanov, V., *Luna upavšaja s neba. Drevnaja literatura Maloj Aziji*, Moskva 1977.
 - Lichtheim, M., *Ancient Egyptian Literature I–II*, Berkeley 1976.
 - Lurker, M., *Lexikon der Götter und Symbole der alten Ägypter*, Berlin 1987.
 - Marshack, Alexander, *The Roots of Civilization*, London 1972.
 - Mascati, Sabatino, *Ancient Semitic Civilizations*, London 1957.
 - Oppenheim, I. A., *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilization*, Chicago 1977.
 - Piankoff, A., *La Creation du Disque solaire*, Kairo 1953.
 - *Povjest svetske književnosti*, „Mladost“, Zagreb 1982, svezak 1.
 - Rinaldi, G., *Le litterature antiche del Vicino Oriente*, Firenze-Milano 1968.
 - Röllig, W., *Neues Handbuch der Literaturwiissenschaft; Altorientalische Literaturen*, Wiesbaden 1978.
 - Schott, S., *Altaegyptische Liebeslieder*, Zürich 1950.
 - Scully, Vincent, *The Earth, The Temple and The Gods*, Yale 1962.
 - Seux, J. – M., *Hymnes et prières aux dieux de Babylonie et d'Assyrie*, Paris 1976.
 - Turaev, A. B., *Literatura Vostoka, Vypusk vtoroj*, Peterburg 1920.